

Economisch - Statistische Berichten

47e JAARGANG - 14 MAART 1962 - No. 2328

Reisdeviezen

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Bagage- en ongevalverzekeringen

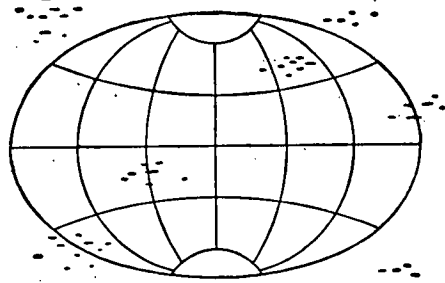
Dun & Bradstreet

Sinds 1841

Nederlands degelijkste, 's werelds grootste organisatie voor inlichtingen over Kredietwaardigheid en Moraliteit van bedrijven

DUN & BRADSTREET N.V.

Rotterdam-4 | Amsterdam | Den Haag
Schiekade 189 | Keizersgracht 738 | Fluw. Burgwal 6

Over de gehele wereld

reiken onze verbindingen in het internationale handels- en betalingsverkeer. Daardoor kunnen wij U een uitgebreide *handelsvoorlichting* verschaffen voor de ontwikkeling van Uw exportplannen en de uitvoering van Uw buitenlandsetransacties.

DE TWENTSCHE BANK

Uw financiële raadsman

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010) 3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: *Drs. A. de Wit, Sleedoornlaan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).*
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 6 93 00, toestel 1 of 3.*

Advertentie-tarief *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgave van redenen te weigeren.*

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De Frans-Algerijnse handelsstructuur

Het lijkt dat de dekolonisatie van Algerije in een gevorderd stadium is gekomen. In samenhang hiermede doet zich de vraag voor naar de feitelijke economische integratie van deze nieuwe staat in wording met Frankrijk. Voor een beknopt antwoord hierop wordt in dit artikel voornamelijk de handelsbalans onder de loep genomen. Er bestaan evenwel andere belangrijke economische banden. In Frankrijk wonen en werken resp. ca. 400.000 en 250.000¹⁾ Algerijnen. Hun inkomsten komen aan ca. 1¹/₄ mln. familieleden in Algerije ten goede. Continuering hiervan lijkt niet onwaarschijnlijk door de beperkte werkgelegenheid in Algerije waarbij de zeer snel groeiende bevolking een rol speelt. Frankrijks economie anderzijds profiteert eveneens van dit arbeidsreservoir²⁾. Op hun beurt wonen voorshands nog ca. 1 mln. Fransen in Algerije.

De handel tussen „la France métropolitaine” en Algerije werd onlangs geanalyseerd in het Franse tijdschrift „Etudes et conjuncture”³⁾. Uit de hieraan ontleende tabel blijkt dat niet minder dan ca. 80 pCt. van de Algerijnse export op Frankrijk werd gericht. Ook door de wijze van samenstelling van produkten is de basis van deze export eenzijdig en kwetsbaar. Met inachtneming van de Sahara beliep

in 1960 het exportaandeel van wijn en petroleum naar Frankrijk resp. ca. de helft en een-vierde. De groep van groeten en fruit volgde op grote afstand met ruim een-tiende. Er is dan ook meer sprake van een exportcocktail dan van een exportpakket. De fluctuerende prijzen van wijn, groenten en fruit bepaalden met de toenemende petroleumproductie in grote mate de „ups” en „downs” van de Algerijnse exportopbrengst.

Markant was de toename van de Franse import van petroleum uit de Sahara, n.l. van fr. 8,2 mrd.⁴⁾ in 1959 tot fr. 69,4 mrd. in 1960. Hierdoor steeg het uit Algerije en Sahara afkomstige aandeel in de Franse import als geheel van 6,7 pCt. in 1959 tot 8,2 pCt. in 1960. Voor 1965 wordt een produktstijging van petroleum tot fr. 400 mrd. geraamd. Het belang van de wijnproductie voor Algerije

blijkt uit het geëxporteerde aandeel hiervan van gemiddeld ca. 90 pCt. in de jaren 1955-1959. De stijging van de importwaarde uit Frankrijk⁵⁾, in 1959 met ruim twee en half maal t.o.v. die in 1954, was aanmerkelijk groter dan die van de Algerijnse export. Inclusief de Sahara beliep de toename hiervan in deze periode minder dan de helft van de opbrengst in 1954. Het tekort op de handelsbalans van Algerije, incl. de Sahara, groeide dan ook van fr. 70,5 mrd. in 1954 tot fr. 322,6 mrd. in 1959. Later verminderde het tekort evenwel door o.a. de stijgende petroleumexport en de hausse in Frankrijk (dalende Franse export).

De sterke importtoename uit Frankrijk werd niet alleen door de oorlog doch ook door een aantal minder lugubere factoren veroorzaakt. De industrialisatie, mede in het kader van het „plan van Constantine”, vergrootte de behoefte aan investeringsgoederen en grondstoffen (zie de tabel). De consumptieve bestedingen namen toe door de Franse strijdkrachten doch ook door bevolkingsgroei en grotere koopkracht. Voor een indruk van de structuur van de import uit Frankrijk kan een weergave van de belangrijkste groepen van produkten dienen. Deze groepen, waarvan het importaandeel in 1960 varieerde van 13 tot

7 pCt., waren die van machines en toestellen, ijzer en staal, automobielen, petroleumprodukten en kleding.

Inclusief de Sahara was Algerije met een exportaandeel van 15,8 pCt. in 1960 de grootste afnemer van Frankrijk. Hierna volgden West-Duitsland (13,7 pCt.) en België (7,5 pCt.). De betekenis van de export naar Algerije van de Franse economie wordt evenwel gerelativeerd door het hierbij betrokken gedeelte van de Franse binnenlandse produktie (bruto) als geheel. Dit betrof in 1960 een getal van 2,2 pCt. nadat het in 1954 nog iets meer dan 1 pCt. beliep. In dit opzicht gelden voor de verschillende produkten uiteraard uiteenlopende getallen. Van de Franse autoproduktie werd bijv. in 1959 7 pCt. naar Algerije uitgevoerd.

De huidige politieke crisis gaat gepaard met een ernstige economische recessie. Doch ook hierna zal door de Algerijnse behoeften, ondanks de industrialisatie, de export gedurende de eerste jaren tot voedingsmiddelen en wat grondstoffen beperkt blijven. De breder wordende stroom van Saharapetroleum, waarvan de opbrengst volgens een officieus bericht door Frankrijk met het toekomstige Algerije zou worden gedeeld, kan evenwel reeds nu enig soelaas brengen.

M. H.

⁵⁾ In 1960 beliep dit ca. 90 pCt. van de totale import van Algerije.

Algerijnse import uit Frankrijk (Samenstelling in pCt., 1960) a)		Algerijnse export naar Frankrijk (Samenstelling in pCt., 1960)	
Investeringsgoed. b)	19,9	Wijnen	63,8 46,3 c)
Consumptiegoed. b)	36,3	Petroleum	27,4 c)
Voed. en genotmidd.	18,3	Groenten, fruit	18,6 13,6 c)
Grondst., halfabrik.	20,2	Grondstoffen, halfabrikkat	10,6 a)
Aandeel in Franse export en produktie (1960) 15,8 c) en 2,2 pCt. c)		Aandeel in Algerijnse export ca. 80 a) pCt.	

a) Eerste 9 maanden. b) Industriële produkten. c) Incl. Sahara.

¹⁾ Excl. de sectoren buiten de industrie.

²⁾ Michel Massenet: „L'apport de la main-d'oeuvre d'origine Algérienne au développement économique français” in „Bulletin Sedésis” van de „Société d'études et de documentation économique industrielles et sociales” te Parijs van 1 februari jl.

³⁾ „La place de l'Algérie dans les relations commerciales de la France métropolitaine” in „Etudes et conjuncture” van het „Institut national de la statistique et des études économiques” te Parijs van 7 juli 1961.

⁴⁾ In dit artikel wordt de „oude” frank gehanteerd.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De Frans-Algerijnse handelsstructuur, door Drs. M. Hart	239	Verschuivende argumentatie pro commerciële televisie, door Drs. A. Oostindie	247
Het Centraal Economisch Plan 1962, door Drs. L. Traas	240	Het verschil tussen koopmotief en verstandelijk argument, door J. B. Craandijk	250
Hulp aan arme landen (II), door Prof. Dr. W. Brand	244	Recente publikaties	252
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	253

Het Centraal Economisch Plan 1962

Beeld van een gespannen economie

Wanneer men zich uitsluitend zou beperken tot het lezen van de samenvatting van het dezer dagen verschenen Centraal Economisch Plan voor 1962, kan men gemakkelijk tot de conclusie komen, dat hoewel er hier en daar wel enige spanningen bestaan in onze nationale economie, in 1962 toch nog geen al te grote gevaren het evenwicht bedreigen. „De ontwikkeling in 1962”, aldus het C.P.B. in zijn conclusies, „zou bij enig herstel van de produktie, zonder al te grote onevenwichtigheden kunnen verlopen”. „Het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans is van een aanvaardbare orde van grootte”. „De deviezenvoorraad is relatief weliswaar klein, doch dit heeft materieel minder betekenis dan de cijfers suggereren”. „Prijsstijgingen treden echter op, zij het ten dele als gevolg van de huurronde”.

Een nadere bestudering van de prognose waarop deze conclusies zijn gebaseerd leert echter, dat er op verschillende punten grote onzekerheid bestaat waardoor het bepaald niet uitgesloten moet worden geacht, dat 1962 heel wat minder gunstig zal verlopen dan de wel erg optimistische visie van het Planbureau doet vermoeden. Dit temeer, omdat zoals het C.P.B. zelf zegt, de situatie wordt gekenmerkt door een zekere labiliteit, in dier voege dat betrekkelijk geringe wijzigingen in de omstandigheden relatief grote veranderingen teweeg kunnen brengen.

DE ONTWIKKELING IN 1961

Om de prognose wat meer achtergrond te geven lijkt het nuttig enige aandacht te wijden aan de ontwikkeling in het afgelopen jaar die in het Plan in hoofdstuk III uitvoerig wordt geanalyseerd. Vanaf 1958 tot aan het eind van 1960 werd de economische ontwikkeling in Nederland gekenmerkt door sterke volumestijgingen. Aanvankelijk kwam de impuls hiertoe vooral van een stijging van de buitenlandse vraag, maar reeds spoedig ook van een toeneming van de binnenlandse bestedingen. Eind 1960 begin 1961 werden in verschillende sectoren de grenzen van de capaciteit ongeveer bereikt. Ook manifesteerde zich een tekort aan arbeidskrachten van steeds groter omvang. Onder deze omstandigheden valt het niet te verwonderen, dat twee belangrijke maatregelen die in 1961 werden genomen, de arbeidstijdverkorting en de revaluatie, een dempende invloed uitoefenden op een verdere stijging van de produktie. Ten opzichte van 1960 nam deze in 1961 met nog geen 3 pCt. toe. Volgens het Planbureau zou zonder een invoering van de arbeidstijdverkorting (die becijferd wordt op ongeveer 3 pCt. of 1,5 uur per week) naar schatting een produktiestijging van maximaal 5 pCt. mogelijk zijn geweest. De revaluatie van maart 1961 leidde slechts in een enkele bedrijfstak tot een teruggang in de uitvoer en de produktie. De repercussies van de revaluatie op het uitvoervolume bleven beperkt, vooral omdat door een grote binnenlandse vraag bij een zowat volledige capaciteitsbezetting de uitvoer in 1961 toch al achter moest blijven bij de buitenlandse vraag. Het uitvoerprijspeil in buitenlandse valuta onderging eveneens nauwelijks wijziging door de revaluatie omdat de Nederlandse exporteurs meestal ge-

dwongen zijn hun prijzen aan te passen aan het concurrerende prijspeil en slechts in zeer enkele gevallen tot prijszetting kunnen overgaan. Dit betekende, dat de revaluatie zich wat de uitvoer betreft vooral manifesteerde in een daling van de winstmarges. Het eigen invoerprijspeil onderging uiteraard wel wijziging door de revaluatie; per saldo daalde dit met 2 pCt.

Op de arbeidsmarkt bracht 1961 een verdere verkrapping. De werkloosheid daalde tot een historisch dieptepunt van 0,9 pCt. Vermeldenswaard is nog, dat in het afgelopen jaar voor het eerst sinds jaren een — klein — immigratiesaldo ontstond.

Loon- en prijsstijgingen.

Het is interessant te bezien, in hoeverre de nieuwe loonpolitiek erin is geslaagd de loonstijgingen in de pas te doen lopen met de produktiviteitsaanwas. Het C.P.B. berekende, dat de loonsom per werknemer in 1961 met ongeveer 5 pCt. toenam; daar tegenover staat een stijging van de produktie per werknemer van nog niet 1 pCt. Uit mededelingen van Staatssecretaris Roolvink van begin maart blijkt, dat sinds de invoering van de gedifferentieerde loonpolitiek — medio 1959 — de feitelijk verdiende lonen met 17 pCt. zijn gestegen, tegen een stijging van de arbeidsproduktiviteit in de bedrijven van 12 pCt. Uit deze gegevens blijkt wel, dat het verband tussen loonstijging en conjunctuur ondanks de gedifferentieerde loonpolitiek gehandhaafd bleef. Eigenlijk valt dit niet te verwonderen, zolang de spanningen op de arbeidsmarkt tot op zekere hoogte nog een uitlaatklep kunnen vinden in een verbetering van de secundaire arbeidsvoorwaarden en incidentele loonsverhogingen.

Het achterblijven van de produktiviteitsstijging bij de loonstijging resulteerde in een verhoging van de arbeidskosten met ruim 4 pCt. Dit had zijn invloed op de binnenlandse prijsontwikkeling. Prijsstijgingen deden zich vooral voor bij de voedingsmiddelen, consumptieve diensten en in het bouwbedrijf. De actieve prijspolitiek van de overheid was oorzaak, dat het prijspeil van de binnenlandse afzet met gemiddeld niet meer dan 1,5 pCt. steeg. Het uitvoerprijspeil in *guldens* daalde met 1,5 pCt. Per saldo steeg daardoor het prijsniveau van de totale bestedingen met 0,5 pCt. Door de reeds vermelde verhoging van de arbeidskosten en daling van de invoerprijzen kwam het totale kostenniveau ongeveer 1 pCt. hoger te liggen. Dit achterblijven van de prijsstijgingen bij de kostenstijging had een nadelige invloed op de winsten. Slechts door een toeneming van de omzetten konden deze naar schatting ongeveer constant blijven ten opzichte van 1960. Stijgende lonen en gelijkblijvend winstinkomen veroorzaakten een verdere verschuiving van de inkomensverdeling ten gunste van het werknemersaandeel. Dit steeg van ruim 68 pCt. in 1960 tot bijna 70 pCt. in 1961.

De betalingsbalans.

Het bereiken van de capaciteitsgrens was er mede oorzaak van dat het uitvoervolume nauwelijks toenam (+ 2,5 pCt.) en daarmee beneden de uitvoermogelijkheden bleef.

De goederenimport steeg naar volume met 6,5 pCt. Dit resulteerde in een vergroting van het tekort op de handelsbalans, waarvoor de meerdere baten uit het dienstenverkeer enige compensatie boden. Het surplus op lopende rekening verminderde van f. 1,15 mln. in 1960 tot f. 600 mln. in 1961. Een daling van de voorraadvorming in de loop van het jaar was oorzaak dat het surplus niet verder terugliep. De toevoeging aan het bedrag aan liquiditeiten in omloop in het binnenlandse verkeer was echter aanmerkelijk geringer dan het overschot van f. 600 mln. Dit vooral als gevolg van de gevoerde monetaire politiek. De overheid ging namelijk over tot vervroegde aflossing van buitenlandse schuld en stelde de kapitaalmarkt open voor buitenlandse emissies (f. 550 mln. werd door deze laatste maatregel aan de kapitaalmarkt onttrokken). In tegenstelling tot voorgaande jaren nam de import van kapitaal door verkoop van effecten aan het buitenland aanmerkelijk af. Een en ander had tot gevolg, dat netto f. 440 mln. kapitaal werd geëxporteerd. Van het totale overschot op lopende rekening werd daardoor slechts f. 160 mln. aan de binnenlandse circulatie toegevoegd. De goud- en deviezenvoorraad daalde niettemin aanzienlijk. De omvangrijke buitenlandse kredietverlening van de geldscheppende banken, de guldenstrekkingen van het Internationale Monetaire Fonds en de afwikkeling van geconsolideerde vorderingen uit de vroegere Europese Betalings Unie alsmede het boekverlies door revaluatie veroorzaakten een vermindering van de formele goud- en deviezenvoorraad met f. 1,2 mln. tot f. 5,57 mln., welk bedrag gelijk staat met een invoer van 3,6 maand in 1961. Naar de mening van het C.P.B. dient men aan deze teruggang evenwel niet al te veel gewicht toe te kennen omdat de goud- en deviezenvoorraad geen compleet beeld geeft van onze buitenlandse reserves; men dient ook rekening te houden met de potentiële trekkingsrechten op het I.M.F. en met de in het buitenland uitstaande kortlopende kredieten van het bankwezen.

De monetaire ontwikkeling.

Op de kapitaalmarkt voerde de overheid een restrictieve politiek. Reeds werd melding gemaakt van de openstelling voor buitenlandse emissies en van de vervroegde buitenlandse schuldaflossing. Door consolidatie van vlottende schuld werd voor ruim f. 500 mln. aan de circulatie onttrokken. Bovendien werd ter beteugeling van een vrij sterke vergroting van het bankkrediet overgegaan tot het doorvoeren van kredietbeperkende maatregelen. Ten opzichte van 1960 daalden de besparingen o.m. als gevolg van de beperking der fiscale investeringsfaciliteiten en de daling van het winstinkomen. Aan de vraagzijde namen de investeringen nog iets toe. Een en ander weerspiegelde zich in een lichte daling van de nationale liquiditeit.

Samenvattend kan men het beeld dat 1961 opleverde karakteriseren als een ontwikkeling langs de rand van de capaciteit met een onmiskenbare tendentie tot prijsstijgingen als gevolg van kostenstijgingen. In het overheidsbeleid kreeg naast de monetaire politiek gericht op een verkrapping van de liquiditeitsposities daardoor vooral het prijsbeleid veel nadruk. Gericht op een directe beperking van de bestedingen waren de maatregelen ter vermindering van de fiscale investeringsfaciliteiten.

DE VERWACHTINGEN VOOR 1962

Uit een oogpunt van direct praktisch belang is de prognose vervat in de hoofdstukken IV en V, waarin resp. worden behandeld de vooruitzichten voor de economie

als geheel en voor de diverse bedrijfstakken afzonderlijk, het meest interessant. Het C.P.B. is bij het opstellen van deze prognose uitgegaan van een aantal voorspellingen en werkhypotheses omtrent het verloop van de exogene factoren, welke uitvoerig worden toegelicht. Daarbij kunnen echter hier en daar vraagtekens worden geplaatst, vooral indien men de ontwikkelingen in de eerste twee maanden van dit jaar mede in de beschouwing betreft.

De buitenlandse conjunctuur.

Het verloop hiervan in 1962 is volgens het Planbureau moeilijker te voorspellen dan in voorgaande jaren. De grootste onzekere factor vormt de voor onze handel zo belangrijke ontwikkeling in West-Duitsland, waar in het tweede en derde kwartaal van 1961 de industriële productie terug begon te lopen. Ondanks deze en andere onzekerheden ziet het C.P.B. de internationale ontwikkeling toch niet al te somber in. Het meest waarschijnlijk acht het, dat de totale wereldhandel in 1962 nog met ongeveer 4 pCt. zal toenemen t.o.v. 1961. Daarnaast wordt echter ook nagegaan welke de gevolgen kunnen zijn van een eventueel geringere buitenlandse vraag indien de situatie zich in West-Europa onverhoopt in ongunstige zin zou wijzigen (zie hierna). Acht het Planbureau dus de ontwikkeling in West-Europa niet duidelijk voorzienbaar, ten aanzien van de handel met de overige landen heeft het gunstige verwachtingen, die vooral worden gebaseerd op de veronderstelling van een voortgezette expansie in de Verenigde Staten.

De ontwikkeling in de Verenigde Staten is mede zo belangrijk, omdat de omvang van de deviezenpot en daardoor de koopkracht van de grondstoffenlanden voor een belangrijk deel afhangt van Amerikaanse betalingen. Het Planbureau verwacht voor Amerika in 1962 een groei van het bruto nationaal product naar volume van 7 pCt. en een prijsstijging van ca. 1 pCt. Deze schatting lijkt op zijn zachtst gezegd aan de hoge kant. In een zojuist gepubliceerde studie van het Britse „National Institute of Economic and Social Research” durft men slechts een stijging te voorspellen van 4 pCt. ten opzichte van 1962¹⁾. Ook de in „Fortune”²⁾ gepubliceerde verwachtingen van leidende zakenlieden en economen liggen in die orde van grootte. Voorzien wordt een bruto nationaal product in het laatste kwartaal van 1962 dat 5 pCt. hoger zal liggen dan in het laatste kwartaal van 1961. In deze 5 pCt. is echter begrepen een prijsstijging van 1 à 2 pCt. Voor de tweede helft van 1962 voorspelt men slechts een stijging van de productie met 2 pCt. Deze cijfers geven nog niet eens een minimum weer, omdat bij de berekening daarvan is verondersteld dat enkele donkere wolken die zich thans boven de Amerikaanse economie samenpakken in feite niet al te veel narigheid zullen veroorzaken. Om de belangrijkste van deze kwade kansen te noemen: het is bepaald niet uitgesloten, dat een voortzetting van de expansie in de Verenigde Staten tot een zo sterke achteruitgang van de betalingsbalans leidt, dat de Amerikaanse regering ondanks vele weerstanden zich genoodzaakt ziet bestedingsbeperkende maatregelen te nemen. Reeds in de tweede helft van 1961, toen toch nog nergens volledige bezetting van de capaciteit was bereikt, begon de invoer al weer aanmerkelijk toe te nemen.

In de staalindustrie staat weer een krachtmeting tussen vakbond en werkgevers voor de deur bij de onderhande-

¹⁾ Zie „National Institute Economic Review” van 2 februari 1962.

²⁾ Zie „Fortune” van februari 1962.

lingen over de vernieuwing van het op 30 juni aflopende collectieve arbeidscontract. De laatste c.a.o. resulteerde in een stijging van de arbeidskosten met 3,5 pCt. per jaar bij gelijkblijvende prijzen. De ondernemers zullen er niet veel voor voelen dit keer weer een stuk van hun winstmarge te zien verdwijnen en doorberekening van hogere kosten in de verkoopprijzen is welhaast niet mogelijk omdat daardoor de reeds sterke buitenlandse concurrentie nog meer terrein zou kunnen winnen op de Amerikaanse markt. De werkgevers hebben dus slechts beperkte mogelijkheden om aan de eisen van de vakbonden tegemoet te komen. Weliswaar schijnt president Kennedy het afgelopen najaar, als tegenprestatie voor het afzien van prijsverhogingen door de staalindustrie, toegezegd te hebben zijn invloed te zullen aanwenden om de vakbonden te weerhouden van te hoge eisen, maar dit neemt niet weg, dat stakingen niet tot de onmogelijkheden behoren. Het bericht, dat de onderhandelingen tussen vakbond en werkgevers, die inmiddels reeds waren begonnen, dezer dagen zijn opgeschort tot begin mei, onder meer om niet onnodig de indruk te wekken dat overeenstemming bereikt zou kunnen worden, is in dit verband weinig geruststellend. Het bedrijfsleven is, door vergroting van de staalvoorraden, al druk bezig zich tegen de gevolgen van eventuele stakingen te dekken en dit kan er gemakkelijk toe leiden, dat — evenals in 1959 — op deze sterke voorraadvorming in de tweede helft van 1962 een flinke reactie volgt.

Tenslotte zij nog vermeld, dat de huizenbouw, die een belangrijke impuls tot expansie vormde, zijn hoogste punt al weer schijnt te hebben bereikt.

Om al deze redenen achten wij de ontwikkeling in de Verenigde Staten zoals deze door het C.P.B. is geraamd bijzonder onwaarschijnlijk en daarmee dus ook de door het C.P.B. verwachte toeneming van de wereldhandel van 4 pCt. die daar gedeeltelijk door wordt bepaald.

De lonen.

Het Centraal Planbureau becijfert de voor 1962 te verwachten loonstijging op 6 pCt. Hierbij is ervan uitgegaan dat per 1 juli een huurverhoging van 10-12 pCt. zal plaatsvinden, die zal worden gecompenseerd door een loonsverhoging van 1,6 pCt. (d.i. 0,8 pCt. op jaarbasis). De loonsverhogingen door herziening van c.a.o.'s in 1961 (overloop) en 1962 excl. huurcompensatie worden gesteld op 3,4 pCt. en de incidentele loonsverhoging op 1,8 pCt. Dat het C.P.B. zelf niet geheel overtuigd is van de betrouwbaarheid van deze voorspelling blijkt wel uit het volgende citaat: „Beklemtoond zij hierbij, dat dit totaalcijfer (6 pCt.) berust op de veronderstellingen dat de loonsstijgingen niet op een langere periode dan één jaar betrekking hebben, en dat de bedrijfstaksgewijze loonsverhogingen in totaal een resultaat opleveren dat in overeenstemming is met de becijferde macro-economische richtlijn. Gezien de ervaringen op deze punten ware het cijfer van 6 als een minimumraming aan te merken en draagt het derhalve een taakstellend karakter”. Een minimumraming dus, die onzes inziens wel erg minimaal is. Met name lijken ons de incidentele loonsverhogingen laag geschat. Vorig jaar bedroegen deze reeds 2,3 pCt. en het is niet te verwachten dat deze dit jaar lager zullen komen te liggen, integendeel. Het is ook nu nog niet te zeggen, wat er in 1962 precies op het gebied van de lonen zal gebeuren, maar uit het feit dat men in de Stichting van de Arbeid niet tot overeenstemming is kunnen komen en het N.V.V. heeft verklaard de nieuwe aanwijzingen van de regering naast zich neer te zullen leggen,

blijkt wel, dat de spanningen steeds meer toenemen.

Als inderdaad de geraamde loonstijging met 6 pCt. in 1962 wordt overtroffen, dan betekent dit, dat niet alleen de opwaartse druk op het prijspeil toeneemt en de concurrentiepositie verder verslechtert, maar ook dat het gevaar dreigt van een te sterk neerwaartse beweging in de investeringen als gevolg van een daling van het winstinkomen. Een loonsverhoging van 6 pCt. is daarom, het Planbureau stelt dit nadrukkelijk, een essentiële voorwaarde voor het vermijden van te grote onevenwichtigheden, vooral op iets langere termijn.

De invloed van de overheid.

Ten aanzien van de uitgaven van Rijk en lagere overheid samen verwacht het C.P.B. een stijging van ca. f. 700 mln. ten opzichte van 1961. Deze stijging wordt vooral veroorzaakt door de komende salarisverhogingen voor het overheidspersoneel en door een toeneming van de investeringen en materiële militaire uitgaven. Besparingen op de overheidsuitgaven zullen optreden door een verlaging van de landbouw- en woningbouwsubsidies. Deze laatste zullen teruglopen vanwege premieverlaging sinds 1960 en een vermindering van het aantal gepremieerde woningen.

Aan de inkomenszijde wordt een daling der belastingen verwacht van per saldo f. 210 mln. De belangrijkste factor is daarbij de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting per 1 juli a.s. Op kasbasis zal evenwel juist een extra bedrag geïnd worden als gevolg van een verdere doorwerking van de herziening der fiscale investeringsfaciliteiten in 1960. Per saldo is daarom de impuls die van de overheidsfinanciën uitgaat klein, n.l. ongeveer f. 420 mln. Dit betekent een in vergelijking tot 1960 en 1961 verdergaande daling van de impuls van de overheid op de binnenlandse bestedingen, waarmee deze dus een anti-cyclisch verloop vertoont. Dit in tegenstelling tot het pro-cyclische verloop in de recessieperiode vóór 1959 en de sterke impuls in de hausejaren 1955 en 1956.

Productie- en arbeidspotentieel.

Het arbeidspotentieel kan in 1962 relatief sterk toenemen door een verdere stijging van het immigratiesaldo ten opzichte van 1961 met 6.000 personen en door een relatief grote toestroming van jongeren als gevolg van de naoorlogse geboortegolf. Desondanks verwacht het C.P.B. een voortduren van de schaarste op de arbeidsmarkt waardoor, mede gezien de bijna overal bereikte volledige bezetting van de capaciteit, nog slechts een matige toeneming van de produktie, ongeveer 4 pCt., voor mogelijk wordt gehouden.

Middelen en bestedingen.

Op basis van de hierboven besproken schattingen omtrent het verloop van de belangrijkste exogene variabelen komt het Planbureau tot een confrontatie van middelen en bestedingen. De volumetoeneming van de totale binnenlandse bestedingen blijkt evenals die van de produktie 4 pCt. te bedragen. De consumptie wijkt hiervan in belangrijke mate naar boven af onder invloed van loonsverhogingen en verlagingen van de loon- en inkomstenbelasting. Ook de toeneming van de investeringen van de overheid en van de bedrijfsinvesteringen in vaste activa liggen boven het gemiddelde. De determinanten van deze laatste categorie wijzen niet alle in dezelfde richting. Op minder snelle toeneming van de bedrijfsinvesteringen wijzen onder meer de daling van de winstmarges en de vermindering van het

stijgingstempo van de afzet in 1961. Anderzijds vormt de krappe arbeidsmarkt een sterke stimulans tot uitbreiding van de diepte-investeringen. Volgens het C.P.B. overweegt deze laatste factor en blijven de investeringen verder toenemen, zij het met een iets geringer stijgingstempo dan het vorige jaar. Naar onze mening zou deze schatting van de investeringen wel eens aan de lage kant kunnen zijn, speciaal wat betreft de raming van de betekenis der diepte-investeringen. Het Planbureau wijst er zelf reeds op, dat de onzekerheden op dit punt groot zijn. Vooral ook omdat nog nimmer in het verleden een zo laag werkloosheidspercentage werd bereikt zodat vergelijking met gelijksoortige situaties niet mogelijk was. Van de investeringen in voorraden wordt verwacht, dat zij zullen dalen ten opzichte van 1961.

De ramingen van de verschillende bestedingscategorieën overziend, moet het ons van het hart, dat deze in totaal aan de lage kant lijken gezien de krachtige stimulans die van de loonstijgingen (wellicht hoger dan door het C.P.B. geraamd) op de consumptie en van de krappe arbeidsmarkt op de investeringen kan uitgaan. Wanneer de bestedingen inderdaad te laag zouden zijn geschat dan zou dit bij een prijsniveau ongeveer gelijk aan het voorspelde zijn invloed doen gelden op de ontwikkeling van in- en uitvoer. Het Planbureau becijfert, dat bij de gemaakte schattingen van consumptie en investeringen de mogelijke produktiestijging van 4 pCt. ruimte laat voor een toeneming van de uitvoer naar volume met eveneens 4 pCt. Uitgaande van de reeds besproken toeneming van de wereldhandel met 4 pCt. komt het Planbureau op een theoretisch mogelijke toename van de uitvoer met 6 pCt. Dit wordt evenwel vanwege een doorwerking van de revaluatie, beperkte productiecapaciteit en hier en daar mogelijke achtereuitgang van de concurrentiepositie door voortgezette stijging van het kostenpeil, niet haalbaar geacht. Naar onze mening is ook een toeneming van 4 pCt. nog te hoog gegrepen. In de eerste plaats omdat de bestedingen waarschijnlijk hoger zullen uitkomen dan geschat en bovendien omdat de prognose van de wereldhandel, die het Planbureau van fundamentele betekenis acht voor de realisering van de genoemde 4 pCt., zoals gezegd, onzes inziens te optimistisch is.

Wat het prijspeil betreft voorziet het C.P.B. een ongeveer constant blijven van de in- en uitvoerprijzen en een stijging van 2 pCt. voor het prijsniveau van de binnenlandse bestedingen. Het Planbureau merkt hierbij op, dat „in het algemeen geen rekening is gehouden met een verlate doorwerking van kostenstijgingen, een tendentie die in het verleden wel kon worden geconstateerd. Gezien het kostenverloop in 1961 zou de prijsstijging dus enigszins kunnen zijn onderschat”. Zou er inderdaad van onderschatting sprake zijn, dan betekent dit, dat het consumptievolume zich minder zal uitbreiden, waardoor de druk op de productiecapaciteit zou verminderen. Een verbetering van de uitvoermogelijkheden behoeft dit echter niet te betekenen, omdat door de hogere prijzen de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland zou verslechteren.

De betalingsbalans.

Bij de in het Plan gemaakte veronderstellingen resulteert een saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans van ruim f. 710 mln. Verwacht wordt, dat het invoervolume iets meer zal stijgen dan het uitvoervolume. De minder gunstige handelsbalans die daardoor ontstaat wordt volgens het C.P.B. meer dan gecompenseerd door een groter surplus

op de diensten- en inkomensbalans, zodat per saldo het genoemde overschot van f. 700 mln. blijft bestaan.

T.a.v. de uitvoer hebben wij onze twijfel aan de juistheid van de schattingen al vermeld. Ook het saldo op de dienstenbalans is onzes inziens te hoog geraamd. Het gunstige saldo in 1961 was vooral te danken aan een stijging van de inkomsten op buitenlandse beleggingen, daarentegen liepen de opbrengsten uit het dienstenverkeer terug en ook voor dit jaar kan men voor het dienstenverkeer geen grote stijging verwachten. Zo tonen bijv. recente gegevens aan, dat in tegenstelling tot eind 1961 in de eerste twee maanden van dit jaar het overschot aan tonnages in de zeescheepvaart weer is toegenomen. In scheepvaartkringen heeft men dan ook geen te hoge verwachtingen van 1962. Per saldo vrezen wij daarom dat het in het jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1956 gestelde doel van een jaarlijks overschot op lopende rekening van f. 600 à f. 650 mln. in 1962 waarschijnlijk niet zal worden gehaald. Uitgaande van het saldo op lopende rekening van f. 710 mln. berekent het C.P.B. een netto kapitaalexport van f. 350 mln. (en dus een creatie van liquiditeiten via het buitenland van f. 360 mln.) en een aanwas van de goud- en deviezenreserve met ruim f. 100 mln.

De kapitaalmarkt.

Op de kapitaalmarkt wordt een toenemende verkrapping verwacht. Bij een in eerste aanleg veronderstelde neutrale financiering door de overheid als geheel, ligt de oorzaak van deze verkrapping vooral in het feit, dat de transactiebehoefte in samenhang met de waardeinstijging van het nationaal inkomen sterk zal toenemen. De nationale liquiditeitsquote zou bij de gemaakte veronderstellingen dalen tot ruim 43 pCt. aan het eind van 1962. Daarmede nadert deze een punt waarbij naar de mening van het Planbureau rekening moet worden gehouden met een toenemende invloed van de monetaire politiek op de omvang van de bestedingen, al is dan nog niet het niveau bereikt waarbij monetaire spanningen zouden kunnen ontstaan zoals die zich voordeden eind 1956 en begin 1957.

Het zou te ver voeren, ook nog nader in te gaan op de in hoofdstuk V opgenomen prognoses voor de afzonderlijke sectoren van het bedrijfsleven. Na het voorgaande zou dit bovendien weinig nieuws opleveren.

Samenvattend kan worden gezegd, dat het Centraal Planbureau naar onze mening de spanningen die er op velerlei punten in de nationale economie aanwezig zijn te optimistisch heeft beoordeeld. Met name op het gebied van lonen en investeringen kunnen deze spanningen gemakkelijk tot overspanning leiden. Een overspanning die het evenwicht op de betalingsbalans in ernstige mate bedreigt, mede doordat de internationale conjunctuur niet in alle opzichten gunstig kan worden geacht. Dat ook het Planbureau een dergelijke overspanning niet geheel uitgesloten acht blijkt uit het feit, dat summier is nagegaan welke de gevolgen van een daling van de uitvoer met 1 pCt. ten opzichte van 1961 zouden zijn. De belangrijkste conclusies uit deze berekening zijn, dat dan de lopende rekening van de betalingsbalans in eerste instantie ongunstiger wordt, de werkloosheid sterk toeneemt en de investeringen in vaste activa in verhouding tot de eerder voorspelde ontwikkeling, snel gaan dalen, vooral op iets langere termijn, met alle gevolgen van dien voor het groeipotentieel. Voorwaar geen aantrekkelijk vooruitzicht. Men kan slechts hopen, dat door wijs beleid kan worden voorkomen dat het werkelijkheid wordt.

Eindhoven.

Drs. L. TRAAS.

Hulp aan arme landen

(II)

De noodzaak om infrastructurele aan direct productieve investeringen te relateren brengt me tot het voornaamste punt van mijn betoog. Het staat voor mij vast, dat de belangrijkste sectoren die in de komende jaren in de arme landen uitgebreid behoren te worden, de landbouw en de industrie zijn. *De landbouw* verdient een hoge prioriteit teneinde meer voedsel te produceren in verband met het thans reeds prevalerende armzalige dieet en omdat bij een stijgend inkomen in de onontwikkelde landen de vraag zich vooral zal richten op meer voedselproducten. Bovendien dwingt de versnelde bevolkingsaanwas, die men alom in de arme landen waarneemt, om te pogen tenminste de toeneming van de voedselproductie hiermede gelijke tred te doen houden. Dit laatste aspect vormt voornamelijk voor de dichtbevolkte gebieden van Azië en het Midden Oosten een zodanige opgave, dat de heer Eugene R. Black, de president van de Internationale Bank, reeds tot de conclusie kwam dat geen vooruitgang in deze landen mogelijk lijkt, indien niet de bevolkingsgroei wordt gemitigeerd ⁶⁾.

Hoe dit zij, alle krachten moeten, dunkt me, worden ingespannen in de eerste 20 jaar om de voedselvoorziening in de minder ontwikkelde landen op een hoger plan te brengen. Naar mijn gevoel doet de Voedsel- en Landbouworganisatie ondanks haar in 1959 gestarte Anti-Honger Campagne in dit opzicht veel te weinig ⁷⁾. Dit hangt gedeeltelijk samen met gebrek aan middelen, maar ik vraag me af of de opvoering van de voedselproductie in een onderontwikkeld land wel effectief in een multilateraal kader kan geschieden. In de arme landen schort het in de landbouw o.a. aan een systematisch onderzoek naar middelen om de voedselproductie te verhogen en aan goede voorlichtingsdiensten om de vergaarde kennis omtrent betere produktiemethoden uit te dragen aan de boeren.

Een geïntegreerde aanpak van het voedselvraagstuk laat zich m.i. moeilijk rijmen met de uitzending voor een betrekkelijk korte periode van deskundigen van diverse landen, die dan bovendien meestal een opdracht ontvangen voor een onderdeel van hun vakgebied. Hoewel ze in de praktijk allicht over de muren van hun gelimiteerd terrein zullen kijken, zal de communicatie met buitenlandse collega's en andere belanghebbenden waarschijnlijk zo stroef zijn, dat tijdens hun missie geen effectieve actie voor een totale aanvatting mogelijk is. Er lijkt mij geen ander alter-

⁶⁾ Zie zijn rede voor de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties van 24 april 1961.

⁷⁾ Men zie bijv. Food and Agriculture Organization, „The State of Food and Agriculture 1961”, Rome 1961, waarin men wel allerlei aspecten van het voedselvraagstuk vindt belicht, maar de behandeling hiervan zo fragmentarisch gebeurt, dat het duidelijk lijkt, dat geen conceptie bestaat van wat nodig is om de voedselproductie in de arme landen te vergroten. Het moet me ook van het hart, dat in het rapport verouderde cijfers over de bevolkingsgroei worden gebruikt, zodat een veel te rooskleurig beeld over de voedselsituatie wordt gegeven, terwijl toch op het moment, dat deze studie werd afgesloten — 30 juni 1961 — betere cijfers over het bevolkingsverloop in de afgelopen jaren bij de Verenigde Naties beschikbaar waren.

natief dan nationale teams van landbouwkundigen uit de industrielanden (bij uitstek uit die met tropische ervaring), waarvan de samenstelling en duur van detachering aangepast zijn aan de behoeften van elk hulpontvangend land. Uiteraard zal naast advies ook de benodigde apparatuur ter beschikking moeten worden gesteld. Men kan zich verder denken, en het lijkt zelfs gewenst, dat overeenkomsten tussen gevend en ontvangend land op dit gebied worden aangemeld bij de Voedsel- en Landbouworganisatie, opdat mondiaal een overzicht bestaat van de verdeling van de diverse verantwoordelijkheden.

Aangezien de landbouwvoorlichting en alles wat daarmee samenhangt in hoofdzaak op regeringsterrein ligt, lijkt het vanzelfsprekend aan te nemen, dat deze bijstand voornamelijk in de vorm van publieke giften en leningen dient te worden verschaft. Dergelijke steun kan uiteraard slechts worden geschonken waar zodanige bezitsverhoudingen in de landbouw bestaan, dat de verbouwers zouden profiteren van een verhoogde produktie. In bepaalde landen, ik denk in dit verband o.a. aan Latijns Amerika en het Midden Oosten, zou de invoering van landhervormingen als voorwaarde gesteld moeten worden, voordat een bilaterale overeenkomst tot hulp bij de voedselproductie wordt gesloten. Als minimum moet bedongen worden, dat in het bepaalde gebied, waar de steun wordt geboden, gezonde eigendoms- of pachtverhoudingen bestaan, waarbij men dan de hoop moet koesteren dat de ervaring hier opgedaan een spreidingseffect zal hebben op andere delen van het land. Daarnaast is voor een selectieve expansie van landbouwexportproductie plaats in die landen waar bodem en klimaat zich hiertoe lenen. Deze activiteiten zouden met behulp van het particuliere bedrijfsleven in de ontwikkelde landen kunnen worden geëntameerd.

En thans de tweede prioriteit: *industrialisatie*. In vele arme landen is de landbouw reeds overbezet en is uitstroming van agrariërs naar de industrie- en dienstensector noodzakelijk om een hogere produktiviteit van de arbeidskracht te verkrijgen. Ook zullen de verbeteringen in de voedsellandbouw hierboven aangestipt de tendentie hebben meer landarbeid af te stoten dan te absorberen. Industrialisatie komt in de Westerse landen voornamelijk tot stand als gevolg van particulier initiatief. In onze particuliere sector ligt dus de technische en organisatorische kennis verankerd om ook in de minder ontwikkelde landen levenskrachtige bedrijven te stichten. Maar particuliere kapitaalbezitters zijn blijkens de ervaring momenteel in hoofdzaak slechts geïnteresseerd in projecten in ontwikkelingslanden, die betrekking hebben op extractieve industrieën, dus op de produktie van grondstoffen voor de wereldmarkt. Er zijn wel een aantal industriële investeringen in zogenaamde semi-geïndustrialiseerde landen, maar de geringe omvang van de markt weerhoudt in het algemeen de buitenlandse belegger de oprichting van industriële bedrijven te financieren. Hierbij komen nog de vrees voor nationalisatie of confiscatie zonder voldoende compensatie, de onzekerheden ten aanzien van de overmaking van winsten en beperkingen op de aantrekking van buitenlandse des-

kundigen, die investeringen in de minder ontwikkelde landen belemmeren.

Een deel van de discussie over het vraagstuk, zoals die vooral door de Internationale Kamer van Koophandel ⁸⁾ is gestimuleerd, impliceert min of meer dat de stroom van particulier kapitaal zou toenemen indien de arme landen het klimaat zouden willen scheppen voor een gastvrijer ontvangst van zulk kapitaal. Particulier kapitaal kan uitsluitend ageren, indien het een redelijke beloning voor zijn initiatief, kennis en ervaring ontvangt, aldus het standpunt, en slechts wanneer de regeringen van de onderontwikkelde landen de voorwaarden creëren voor het verkrijgen en transfereren van een adequate remuneratie kan particulier initiatief zich ontplooiën.

Op deze redenering is weinig aan te merken, maar kiest men niet een te eng uitgangspunt? Macro-economisch is het irrelevant voor een land wie de bezitter of producent is van de grondstoffen of fabrikaten, die men uit het buitenland betreft. West-Europa als belangrijkste handelspartner van de arme landen heeft voor zijn voortdurende economische groei belang bij de grondstoffen, die het in hoofdzaak uit deze landen betreft. Maar of deze grondstoffen worden geproduceerd door buitenlandse bedrijven, nationale ondernemers of de overheid in het betrokken land is niet bijster gewichtig.

Het feit dat onlangs in een aantal minder ontwikkelde landen door buitenlandse ondernemers mijnbedrijven zijn gesticht, waarvan de regering van het betreffende land na verloop van tijd eigenaar wordt, via een initiële kapitaal-deelneming en de toekomstige royalties, die zij ontvangt en welke omgezet worden in aandelen, vormt een aanwijzing dat de eigendom van zulk bezit niet van overwegende betekenis wordt geacht. Er lijkt mij alle aanleiding deze en dergelijke „joint ventures” aan te moedigen, indien een redelijke beloning voor het ingebrachte kapitaal en de „know-how” lijkt gegarandeerd. Ik bepleit zulks op economische gronden (de Westerse toekomstige behoefte aan grondstoffen) en eveneens op politieke gronden, t.w. de hoop dat de vergroting van het binnenlands kapitaalbezit in de arme landen tot een hogere waardering voor Westerse technische en organisatorische prestaties zal leiden. Aldus zou tevens de positie van huidige buitenlandse particuliere beleggingen in de onontwikkelde landen worden verstevigd, hetgeen trouwens in sommige gevallen eveneens zou kunnen gebeuren door ze gedeeltelijk of geleidelijk in „joint ventures” om te zetten. Een dergelijke structuur lijkt me ook gepast voor de plantagelandbouw, indien deze om economische redenen uitbreiding verdient.

⁸⁾ Zie het artikel van Prof. Dr. P. Kuin, „Private enterprise in economic development” in „Progress”, Vol. 48, no. 269, mei 1961, blz. 116-120 en idem, „De vijf punten van Kopenhagen” in „E.-S.B.” van 7 juni 1961, blz. 579-580.

Een regeling als hier voorgestaan zal in het algemeen slechts bruikbaar zijn voor grootbedrijven, maar in de arme landen bestaat, dunkt me, ook al in verband met de geringe lokale koopkracht, voornamelijk behoefte aan de oprichting van kleine en middelgrote bedrijven. Een kanaal om voor hun vestiging op Westerse kennis een beroep te doen lijkt thans vrijwel te ontbreken en dient dus te worden geopend. Dergelijke bedrijven zouden in principe in de handen van autochtone ondernemers moeten komen, waarbij men zich kan voorstellen, dat hun oprichting ten dele wordt gefinancierd door een lening van een internationale instelling, bijv. de Internationale Financieringsmaatschappij (een filiaal van de Internationale Bank) of een nationale regering, waarbij de omvang van het krediet tevens een passende remuneratie voor buitenlandse leiding voor een aantal jaren zou kunnen omvatten.

Buitenlandse grootbedrijven lijken in een goede positie om initiatieven in dit opzicht te ontwikkelen, daar zij er belang bij hebben omringd te zijn door een groeiende middenstand en eventuele toeleveringsbedrijven. Gezien de dringendheid, waarmee industrialisatie naar mijn mening gewenst is in een aantal arme landen, zou ik gewenste en in wezen gezonde projecten niet willen laten afspringen op de afwezigheid van deelnemingskapitaal of een onvoldoende leencapaciteit van het onontwikkelde land in casu. Leningen op een langere termijn en met een lagere rentevoet dan gebruikelijk lijken dan aangewezen, waarvan het internationale orgaan of de overheid van het industrieland de extra-kosten zou moeten dragen, daar uiteraard het buitenlands bedrijf dat bij een dergelijk project betrokken is zijn normale beloning op tijd dient te ontvangen in verband met zijn verplichtingen ten aanzien van werknemers en aandeelhouders.

Bovenstaande gedachten houden in dat in de nabije toekomst meer gelden dan thans door de industrielanden aan de arme landen ter beschikking zullen worden gesteld. Door het Secretariaat van het G.A.T.T. ⁹⁾ bijv. is geschat dat gedurende de jaren 60 een jaarlijks bedrag van \$ 12.500 tot \$ 13.000 mln. zou moeten vloeien naar de laatstgenoemde landen om een redelijk lijkende groei te bewerkstelligen. Ik zou gaarne de marge van fondsen, als die beschikbaar komt, vooral voor de expansie van de agrarische en industriële produktie in de minder ontwikkelde landen zien aangewend, daar ik aanneem, dat in het huidige bijstandspatroon, ook al vanwege de gevestigde belangen, die zich hierin hebben genesteld, niet veel kan worden veranderd.

Mijn nadruk op landbouw en industrie wordt eveneens gemotiveerd door de gedachte, dat de arme landen in de naaste toekomst vooral hun exporten moeten uitbreiden

⁹⁾ „International Trade 1959”, Genève 1960, blz. 49-52.

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

Beleg modern - beleg in

INTER
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie“, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

om aan hun toenemende importbehoeften in verband met hun groei te voldoen. Om deze opgave te vervullen zal in toenemende mate bilaterale steun — dus hulp van nationale teams van deskundigen van velerlei kaliber — moeten worden verschaft op grond van de wijze waarop kennis omtrent landbouw en industrie is geïncorporeerd in onze economische systemen, waarbij het mij, zoals reeds gezegd, nuttig lijkt dat ze in een internationaal kader wordt ingepast. Bovenal is de inbreng van Westerse „know-how“ nodig om te verzekeren dat bedrijven worden geëntameerd, waarvan de produkten tegen wereldmarktprijzen kunnen worden afgezet.

Aan de bovenstaande gedachtengang ligt verder ten grondslag dat voor elk hulpbehoevend land een ontwikkelingsprogramma wordt opgesteld, waaruit zal blijken welke projecten het meest rendabel zijn, maar hetwelk vooral in een realistische en doelgerichte economische politiek moet resulteren. Voor een aantal landen zal blijken dat het brengen van de voedsellandbouw op een hoger plan geen goedkope investering, dus een belegging met een lage kapitaalcoëfficiënt, zal zijn, maar dan nog dient deze activiteit te worden aangevat omdat een stagnerende landbouw een der grootste obstakels voor een continue ontwikkeling vormt en hulp op dit gebied geboden een van de belangrijkste hefboomen voor een dynamisering van de samenleving betekent.

Wanneer de ontwikkeling wordt gepland, zal niettemin het prijsmechanisme en de verwachte omvang van de binnen- en buitenlandse vraag voor de produkten, die men gaat voortbrengen, in hoofdzaak richtsnoer blijven voor het economisch handelen. Deze maatstaven zullen vooral een aanwijzing verschaffen welke industrieën dienen te worden gevestigd, waarbij ik me evenmin ontveins, dat diverse moeilijkheden zullen moeten worden overwonnen, zoals bij de opleiding van leidinggevend personeel en bij de opvoeding of mentale heroriëntatie van lokale ondernemers. Ook op dit gebied kan de kapitaalcoëfficiënt aanvankelijk hoog zijn, maar men mag verwachten, dat het feit, dat nationale bedrijven worden opgezet, zal leiden tot een zo snel mogelijk pogen om eigen managers en technici te kweken.

Een bijkomend voordeel van de nadruk op landbouw en industrie lijkt me nog dat de meeste van de extra uitgezonden deskundigen blijven behoren tot het nationale kader van overheid en bedrijfsleven in de Westerse landen. Gezien het feit, dat het plafond thans vrijwel is bereikt

bij de voor uitzending beschikbare mankracht onder internationale auspiciën, is het noodzakelijk nieuwe lagen van ons intellect aan te boren voor werk in de ontwikkelingslanden. Deze opmerking richt zich speciaal tot de particuliere sector, die mede dient te worden ingeschakeld om de economische en sociale problemen van het modernisatieproces te helpen oplossen en daarmee de politieke instabiliteit, die zijn krachten beperkt houdt, in deze landen op te heffen. In het nationale raamwerk kan de werknemers bovendien de sociale en economische zekerheid, die zij wensen en in internationaal verband niet kan worden gegarandeerd, worden geschonken. Door een grotere concentratie van hulp op zichtbare en produktieve projecten zal tevens, naar men moet hopen, de prikkel tot additionele nationale inspanning in de arme landen groter worden omdat vele complementaire activiteiten zullen worden aangemoedigd om het succes van de eerstgenoemde projecten te waarborgen.

In dit verband vertrouw ik dat buitenlandse gelden tenminste in het huidige volume zullen blijven vloeien voor de versterking van de economische en sociale infrastructuur, doch dan vooral in toenemende mate naar projecten, die een onderdeel vormen van de direct produktieve investeringen in landbouw en industrie. Dit zou wellicht min of meer automatisch geschieden indien een duidelijk plan is geformuleerd en de knelpunten of remmingen voor de uitvoering ervan nauwgezet zijn geëvalueerd. Door deze ombuiging zou het tevens mogelijk worden de effectiviteit van de diverse vormen van hulpverlening, die thans praktisch niet is te bepalen, gemakkelijker meetbaar te maken. In deze onvolkomen wereld zal uiteraard steun op grond van niet-economische motieven voorlopig hier en daar nodig blijven.

Tot slot past nog het voorbehoud dat ik niet de pretentie heb voor eens en altijd een oplossing voor de hulpverleningspolitiek te hebben gegeven. Ik wilde slechts een opwekking leveren tot een hernieuwd doordenken van de ontwikkelingsproblematiek. In elk Westers land lijkt dit in het licht van de gebrekkigheid van de huidige hulpverlening geboden, waarbij men dan moet wensen dat door het overleg in de commissie voor ontwikkelingsbijstand van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling een beter steunbeleid uit de bus komt dan in het verleden is gevoerd.

Voorschoten.

W. BRAND.

(I. M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Verschuivende argumentatie pro commerciële televisie

Zo „helder en nuchter” (Algemeen Handelsblad) en zo'n „verstandig stuk werk” (Het Parool) schijnt de nota Reclamatelevisie ¹⁾ toch niet te zijn, wanneer men ziet hoe de argumentatie, welke de voorstanders van commerciële televisie hanteren, steeds weer verschuiving vertoont. Men behoeft zich overigens over deze verschuivingen niet te verbazen. De nota van de beide staatssecretarissen heeft haar argumentatie vooral in de breedte gezocht. Bleek het ene argument hen die voor commerciële televisie geporteerd waren dan ook minder houdbaar, welaan andere argumenten waren tot nader order bruikbaar om in hun pleidooi voor commerciële televisie te worden aangevoerd.

Economisch uitgangspunt.

„Naar het oordeel van de ondergetekenden is het dan ook nationaal-economisch gezien van grote betekenis, dat het Nederlandse bedrijfsleven in de gelegenheid wordt gesteld de Nederlandse thuishmarkt ook via de televisie met zijn reclame-boodschappen te bereiken”, aldus besluiten de staatssecretarissen hun economische beschouwingen. Daarin ligt het uitgangspunt van het pleidooi voor een onafhankelijke commerciële televisie maatschappij. Een uitgangspunt, waarbij de Nieuwe Rotterdamse Courant (23 februari 1961) hoofdredactioneel aantekent: „voldoende wordt, dunkt ons, in de nota de economische wenselijkheid van reclamatelevisie ook in Nederland geadstrueerd”.

Men kan zich een dergelijke lovende uitdrukking, bij de zo ruime waardering van de N.R.C. voor de O.T.E.M. (de onafhankelijke televisie exploitatiemaatschappij), voorstellen. Immers, hoe kan men zich achter de nota reclamatelevisie stellen wanneer men het uitgangspunt daarin onjuist zou achten? Ook het Algemeen Handelsblad schrijft in die tijd: „In de ontwikkeling van het economisch leven is commerciële televisie niet meer weg te denken, zonder daarmee aanzienlijke schade te doen aan de nationale zaak. Het getuigt van een wijs inzicht dat de Staatssecretarissen dit in niet mis te verstane bewoordingen hebben gesteld”.

Maar wanneer men geconfronteerd wordt met enige problemen welke dit economische uitgangspunt — stoel waarop toch de commerciële televisie zou moeten plaatsnemen — met zich brengt, dan is men gaarne bereid om een dergelijke confrontatie te laten voor wat zij is. Zo schrijft de N.R.C. op 16 december 1961 bij de oppervlakkige bespreking van een discussie over het economische uitgangspunt ²⁾: „hoewel deze argumenten pro en contra op zichzelf interessant genoeg zijn, blijven het nevenaspecten”. Men behoeft een wat plooibare geest om deze opmerkelijke verschuiving in de waardering van het belang der uitgangspunten te kunnen verteren. Een plooi-

¹⁾ Nota van de Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van de Staatssecretaris van Economische Zaken inzake reclamatelevisie.

²⁾ „Fundamenteel”. Enige kritische opmerkingen bij het artikel „Economisch beleid en reclamatelevisie” van Z.E. Staatssecretaris Veldkamp, door Drs. A. Oostindie en Drs. A. J. J. van der Made. Zie Nieuwe Rotterdamse Courant dd. 16 december 1961: „Nevenaspecten en kernvraag van de reclamatelevisie”.

bàarheid, welke men overigens gelukkig bij de huidige Minister van Sociale Zaken, Dr. Veldkamp, niet vindt. Dr. Veldkamp achtte het in zijn verdediging van de nota commerciële televisie zelfs noodzakelijk om „fundamentele” opmerkingen over deze — wat de N.R.C. noemt — „nevenaspecten” te maken.

Zo vertoont de argumentatie voor commerciële televisie steeds weer verschuivingen. Steeds weer worden funderingen die toch het kapitaal gebouw van de commerciële televisie moeten dragen haastig als „nevenaspect” vervangen door andere fundamenteën. Een verschuiving, die niet van kracht geuigt, dunkt ons, want iedere verschuiving is het gevolg van een demasqué van de in dit debat zo kwistig gehanteerde, halve waarheden, die zo men weet, de hele leugens in kwalijkheid overtreffen.

Vrijheid van meningsuiting.

Men ziet deze verschuivingen allerwege. Wanneer Dr. P. Gros in mei 1961 in „Maatschappij-Belangen” een zeer uitvoerig overzicht van de nota reclamatelevisie geeft, merkt hij op, dat de economische argumentatie voor de stelling dat er reclame in de televisie moet komen, aan duidelijkheid niets te wensen overlaat. In „Commerciële televisie en het grondrecht van vrije meningsuiting” („E.-S.B.” van 22 november 1961) merkt hij echter op, dat wel eens de principiële argumenten of de culturele aspecten beslissend zouden kunnen zijn. Opmerkelijk, want wat Dr. Gros thans als beslissend ziet, zoals het recht op vrije meningsuiting, bleek bij zijn eerder genoemd exposé zelfs de moeite van het vermelden niet waard.

Overigens dient men zaken die zo serieus zijn als het recht op vrije meningsuiting, wanneer deze in de discussie gebracht worden, met een open oog en zelfs, zou men moeten zeggen, met een warm hart te bestuderen. Vrijheid van meningsuiting is inderdaad een democratisch grondrecht en wanneer dit recht zou eisen, dat een groep industriële televisieprogramma's dient te mogen brengen, dan behoort een dergelijke argumentatie alle aandacht te krijgen.

In het reeds eerder aangehaalde artikel van de N.R.C. wordt over art. 10 van de Europese conventie, waarin de vrijheid van meningsuiting nader wordt omschreven, o.a. gezegd: „Dat men om van de beperkte etherruimte gebruik te maken een vergunning nodig heeft, is logisch”. Wij kunnen deze opvatting van de N.R.C.-redactie ten volle onderschrijven. Het simpele feit, dat om praktische redenen niet ieder kan uitzenden maakt een beperking van het aantal toegelaten instanties onontkoombaar.

Waar het echter in dit verband om gaat is de vraag: op welke gronden zal men de ene instantie wel, doch de andere instantie niet tot de ether toelaten. Het besluit tot toelating of tot uitsluiting dient een gemotiveerd besluit te zijn. Wat ons thans dient bezig te houden bij de beoordeling van de aanvraag van een commerciële groep voor televisiezendrechten, dat is de bepaling van de norm op grond waarvan nu juist deze organisatie dit recht zal verkrijgen. Een norm trouwens, die niet alleen voor dit geval, maar ook voor de toekomst hanteerbaar zal moeten

zijn en zal gelden niet alleen voor de televisie, maar mutatis mutandis ook voor de radio.

Voor het bepalen van deze normen kan men met de restricties, welke in het tweede lid van art. 10, waarin beperkingen in het belang van 's lands veiligheid, de bescherming van de openbare orde en de goede zeden worden genoemd, niet veel aanvangen. Deze beperkingen zijn nuttig wanneer de zendvergunning reeds verleend is, teneinde een verkeerd gebruik van het zendrecht te voorkomen. Dat overigens de in dit tweede lid genoemde beperkingen bij het verlenen van de zendvergunningen als minima gehanteerd worden, lijkt logisch. Als men redelijkerwijs niet kan aannemen, dat de betreffende concessievragers zich aan de meest elementaire eisen van democratisch fatsoen zullen houden, dan ligt het onthouden van een zendvergunning voor de hand.

Hantering dezer normen als minimum eisen voor het verlenen van een vergunning voert echter niet tot een oplossing van het grote schaarsteprobleem, dat de ether nu eenmaal met zich brengt. Er zijn talloze organisaties, en nog meer personen, welke zich aan deze minimum eisen zullen willen binden en die dus voor een zendvergunning in aanmerking zouden kunnen komen. Ook een commerciële maatschappij zal gaarne verklaren het democratische fatsoen niet met voeten te willen treden. Er zijn voorlopig echter slechts twee en later misschien drie of vier zendmogelijkheden en daarmee blijft de noodzaak van een keuze tussen de aanvragers.

Wanneer Mr. Veegens³⁾ opmerkt dat andere organisaties, bijv. op politieke of commerciële grondslag gebaseerd, niet zonder meer kunnen worden afgewezen, dan voegt hij daar zeer terecht de veronderstelling in, dat „de technische mogelijkheid van uitzending aanwezig is of kan worden geschapen”. Het probleem der technische mogelijkheden blijft dus de eis stellen om tot een billijke verdeling der beperkte uitzendmogelijkheden te komen.

In dat opzicht biedt Mr. Veegens ons helaas ook geen oplossing, al mocht men zulk een oplossing bij de bespreking van het verdrag van Rome ook eigenlijk niet verwachten. De notitie van Mr. Veegens, door Dr. Gros samengevat over het criterium dat in het Radioreglement werd gehanteerd, dat toetsing naar richting bij een verlening van een zendvergunning niet toegestaan zou zijn, kan men billijken, wanneer het technische probleem zou zijn opgelost. Maar dit probleem is niet opgelost. Daarom behoort een hanteerbaar criterium voor de toewijzing van zendtijd te worden gezocht. In dit verband merkt Mr. Veegens op: „De aanvragende instelling zal van zodanige betekenis en zodanig georganiseerd moeten zijn, dat zij voor toekenning van een rantsoen zendgelegenheid in aanmerking komt”.

Het komt ons voor, dat uit deze uitspraak van Mr. Veegens juist blijkt, dat ook hij van mening is dat de drie minimum eisen ('s lands veiligheid, openbare orde en goede zeden) onvoldende zijn, hetgeen ons met te meer klem bij de noodzaak van een objectief criterium bepaalt. Hoe immers zal men anders een „zodanige betekenis en een zodanige organisatie” kunnen toetsen? Hoe trouwens zal men de grootte van het „rantsoen” bepalen?

De Nederlandse regering heeft ter oplossing van het probleem der beperkte zendmogelijkheden het criterium gezocht in het „in zodanige mate gericht zijn op bevredi-

ging van in het volk levende culturele of godsdienstige behoeften, dat haar uitzendingen uit dien hoofde geacht kunnen worden van algemeen nut te zijn” (Radioreglement 1930⁴⁾). Het algemeen nut is dus het door de regering gekozen criterium. Het komt ons voor, dat dit criterium een zinvolle verfijning is van het begrip „zodanige betekenis”, dat Mr. Veegens hanteert.

Het algemeen nut is steeds een gebruikelijk criterium, wanneer het gaat over zaken, die het gehele volk aangaan. Aan dit criterium moeten zeer veel maatregelen voldoen; of zij nu op het gebied van de fiscale politiek, op het gebied van de subsidieverlening of de verkeersveiligheid liggen, steeds weer zal het algemeen nut een zeer belangrijke factor zijn. Ook in de nota reclametelevisie wordt het algemeen belang gehanteerd, wanneer de staatssecretarissen opmerken, dat zij slechts op grond van het algemeen belang de wens naar reclame in de televisie kunnen beoordelen. Het Parool (23 februari 1961) geeft in een hoofdartikel aan, het hiermede volkomen eens te zijn en neemt dit beroep „terecht”. Wij vragen ons trouwens af waarom een commerciële maatschappij tegen het criterium dat zij „ten algemenen nutte” zou moeten werken gekant zou zijn.

Maar natuurlijk is het denkbaar dat enig ander criterium voor de toewijzing van zendvergunningen gevonden zal worden, dat beter zal voldoen dan het huidige. Dat de voorstanders van commerciële televisie geen objectief criterium zoeken, moge enerzijds een gevolg zijn van de onjuiste gedachte dat de zendmogelijkheden ad libitum aanwezig zijn, maar is anderzijds begrijpelijk. Immers, een objectief criterium afgeleid uit het principe van de vrije meningsuiting dat aan de O.T.E.M. zendrecht zou tcestaan, zou ongetwijfeld ook anderen dit recht geven. Het moropolistisch verzorgen van het tweede televisienet door de O.T.E.M., zou daarmee al direct onmogelijk worden. Terecht wordt in de kritiek op de nota op de inconsequenties van de staatssecretarissen gewezen — die immers terwijl zij zich beroepen op vrije meningsuiting — toch de aanvragen van anderen dan de O.T.E.M. afwijzen.

Overigens, welk criterium men ook zal aanleggen, het is twijfelachtig of dit criterium ooit de commerciële televisie van dienst zal kunnen zijn. Het is, zoals Prof. Diepenhorst opmerkt: „Voor de geestelijke vrijheid is commerciële televisie evenmin nodig als vrije reclame in bebouwde kommen of langs de grote heirbanen op schuttingen, muren en boiden”⁵⁾.

Bij dit alles moge in herinnering gebracht worden wat Dr. S. W. Couwenberg in zijn dissertatie⁶⁾ ons voorhoudt over de wenselijkheid van een wettelijke regeling.

„Is op een bepaald terrein van maatschappelijke werkzaamheid het particuliere stelsel als organisatietype aanvaard en is een zekere consolidatie ingetreden, dan is, zo de materie van genoegzaam belang is, een wettelijke fundering ervan gewenst, zowel wat de eisen aangaat, waaraan het particuliere initiatief heeft te beantwoorden, als wat betreft het overheidstoezicht, de overheidssteun en, waar nodig, de organisatorische samenwerking. Een wettelijke (zoveel mogelijk in de wet, zoveel nodig krachtens de wet) geregelde rechtspositie is immers onontbeerlijk voor een redelijke mate van rechtszekerheid, waar het particuliere initiatief bij geconsolideerde verhoudingen aanspraak op kan maken. Met name is hiervoor nodig, dat de verlening en

⁴⁾ Ook in het gewijzigd ontwerp omroepwet van 5 februari 1959 is dit criterium onverkort gehandhaafd (art. B 16 lid 1 ten derde).

⁵⁾ „Commerciële Televisie in Perspectief”, blz. 44.

⁶⁾ „Het particuliere stelsel. De behartiging van publieke belangen door particuliere lichamen”, blz. 138.

³⁾ Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht, no. 43, november 1960, blz. 62.

intrekking der subsidie-, concessie- of status-verleningsbeschikkingen zoveel mogelijk gebonden worden aan objectieve normen".

Reclame een meningsuiting?

Vrijheid van meningsuiting als basis voor de toelating van reclametelevisie in de ether schept overigens nog een probleem dat niet onbesproken mag blijven. Want waar gaat het nu eigenlijk om, wie of wat beroept zich op deze vrijheid? Reclametelevisie immers is een verschijning die samengesteld is uit de beide grootheden, de reclame en het programma. Wil men de reclame in de televisie toelaten op grond van art. 10, dan ware toch allereerst aan te tonen of hier „überhaupt" van een mening sprake is.

In het Voorlopig Verslag van de Kamercommissie worden hierover kernachtige opmerkingen gemaakt:

.....,de hierbedoelde vrije meningsuiting is niet commercieel bedoeld en gericht op het verkopen van waren, doch ideëel en gericht op het aanvaarden van geuite denkbeelden", blz. 51.

.....,Men zou ook kunnen stellen, dat een spreekgestoelte een passend medium is om reclame te maken. Het zal dan evenwel duidelijk zijn, dat niet elk spreekgestoelte daarvoor in aanmerking kan komen", blz. 51.

Trouwens, de uitspraak van Dr. Gros: „Reclame is voor alles een economische activiteit: diensten en goederen aan de man brengen", doet niet vermoeden, dat hij hierin een meningsuiting zou zien, noch dat hij zich wat de reclame betreft op art. 10 zou willen beroepen. Wanneer men het publiek wil informeren over de artikelen, die er op de markt zijn en daarover objectieve voorlichting wenst te verstrekken, dan zou men dit ongetwijfeld eerder met het argument van vrijheid van meningsuiting kunnen ondersteunen. Twijfelachtig is het echter, of het bedrijfsleven, dat zich thans op art. 10 beroept, juist deze objectieve voorlichting door consumentenbond of huisvrouwenvereniging wel zo op prijs zou stellen. Men kan — het is duidelijk — met dit beroep op art. 10 niet tot een concessieverlening voor de reclame in de televisie komen. Voor de verdeling der beperkte zendtijd noch voor de reclame op zichzelf biedt art. 10 enig houvast.

Niettemin, het is denkbaar dat sommigen zullen willen vasthouden aan de aanvechtbare stelling dat reclame een mening is. Zij dienen dan wel te bedenken dat zulk een opvatting slechts aan adverteerders grond zou kunnen geven om — ieder voor zich — een aanvraag om zendtijd te doen. Adverteerders en niet een commerciële programma-maatschappij!

Reclame en „cultuur".

Wanneer men de culturele aspecten van de commerciële televisie ter sprake brengt dan is daarmee wederom een nieuw front betreden, maar al spoedig blijkt dat nieuwe verwarringen dreigen. Verwarringen die vooral voortvloeien uit het gebruik van het begrip cultuur in verschillende betekenissen. Men kan cultuur en cultureel als normatieve begrippen hanteren. Het zijn dan hogere waarden en veelal esthetisch geïnterpreteerd: de schone kunsten. Het is natuurlijk ieders goed recht om deze begripshantering te gebruiken, maar algemeen wordt het begrip cultuur thans ruimer genomen. Met Huizinga verstaat men dan onder cultuur de totale levensstijl van de samenleving ⁷⁾. Ook de economie, ook de reclame. Wanneer Dr. Veldkamp opmerkt, dat economie en cultuur een eenheid vor-

men ⁸⁾, dan is dit volkomen in overeenstemming met een dergelijk breed cultuurbegrip: economie en cultuur in deze zin zijn inderdaad „onderling verstrengeld". Maar wanneer men de zaken zo stelt, dan gaat het niet aan om tegelijkertijd te verdedigen dat reclame cultureel — in een normatieve zin — zou zijn. Men mag het de lezer niet kwalijk nemen, wanneer hij in verwarring geraakt bij de uitroep „doelmatige reclame is cultureel". Een dergelijke uitdrukking houdt immers in, dat nu plotseling alleen „culturele reclame" tot de cultuur gaat behoren.

Overigens dient men zich af te vragen, sinds wanneer deze eis van culturele waarde aan de reclame wordt gesteld. Bij moderne reclame-onderzoekingen worden veel factoren bestudeerd, maar nog nimmer hoorde men van impact-onderzoekingen, die als variabele de „culturele" waarde van de advertentie bestudeerden. Dat een advertentie boeiend moet zijn, zoals de heer Koolhaas meent, lijkt ons juist maar het zou wel eens zo kunnen zijn, dat er tussen de „culturele" en de boeiende aspecten van een advertentie grote spanningen kunnen bestaan. Wie zijn oor te luisteren legt in de wereld der adverteerders weet dat vele adverteerders een voortdurende strijd moeten voeren tegen het mooie plaatje en het mooie praatje van het reclamebureau. Dat alleen culturele (mooie) reclame doelmatig zou zijn, achten wij voorshands dan ook een volstrekt onbewezen stelling.

Strijd tegen windmolens.

Deze problematiek laten wij overigens gaarne over aan hen, die op dit gebied competent zijn: zij wier opdracht het is om met een gegeven advertentiebudget de beste verkoopresultaten te behalen. Wij moeten echter opmerken, dat de uitslag van dit gevecht ons minder interesseert, want deze hele strijd voor de erkenning van de positieve culturele betekenis van de reclame, doet aan als een strijd tegen windmolens. Van geen enkele zijde wordt door de tegenstanders van commerciële televisie tegen de reclame als zodanig bezwaar gemaakt. Men erkent steeds de economische functie en men zal, zo daaraan behoefte bestaat, ongetwijfeld ook erkennen dat reclame wel degelijk aan allerlei esthetische normen kan voldoen.

O.juiste conclusie.

Waar wij wel bezwaar tegen hebben is de conclusie, waartoe Dr. Gros schijnt te komen, namelijk dat, als er geen culturele bezwaren tegen de reclame zouden bestaan, dat men dan de reclame in de televisie zou moeten toelaten. Hij vergeet blijkbaar dat er andere redenen kunnen zijn om de reclame te weren: de reden dat televisiereclame economisch onaantrekkelijk zou zijn, de reden dat er ergens een grens aan de reclame gesteld moet worden, of de reden dat de mens recht op vrijheid heeft en dat het niet aangaat hem aan de kijkdwang over te leveren. Het culturele aspect van de reclame — ook wanneer men dit belangrijk zou vinden — is waarlijk niet het enige aspect van de reclame waarmee moet worden gerekend.

Programma en cultuur.

Komende tot de programmaverzorging als „culturele daad", bevindt Dr. Gros het gezelschap dat vóór reclame in de televisie is, niet zeer geporteerd voor het opdragen van deze daad aan het bedrijfsleven. Prof. Ten Have ver-

⁸⁾ Dr. G. M. J. Veldkamp: „Economisch beleid en reclame-televisie" in „Economie" van mei 1961.

⁷⁾ Prof. Dr. J. Huizinga: „In de schaduwen van morgen".

kiest — aldus Dr. Gros — de omroepen. Dr. Van der Wal wordt door Dr. Gros instemmend geciteerd, wanneer deze o.a. zegt: „Mede op grond van deze overwegingen zal het noodzakelijk zijn, dat de fabrikant iedere directe invloed op het programma dient te worden ontzegd”.

Nu is wellicht de objectiviteit, welke in het citeren van deze woorden tot uiting komt, te loven, maar men komt dan toch wel in een moeilijke situatie. Dr. Gros geeft ruiterlijk toe „dus een economische eenheid worde programmaverzorging ontzegd”. Dat hij daaraan onmiddellijk toevoegt, dat dit niet geldt voor een door het bedrijfsleven in stand gehouden cultuurdragende organisatie, behoeft ons niet te verhinderen te constateren, dat blijkbaar thans ook voor de programma's de commercie buiten schot blijft. Dr. Gros betoogt nu: „Het is niet de organisatievorm die beslissend mag zijn voor het al dan niet toelaten tot de televisie, maar het zijn de zekerheden, die worden geboden, dat men de programmaverzorging ernstig neemt”.

Op zichzelf is dit een merkwaardige opmerking, omdat Dr. Gros hiermede ondanks zijn afkeer van een normbepaling voor de verdeling der zendvergunningen thans in feite een dergelijke norm invoert, namelijk de zekerheid dat de concessievragers ernst met de programmaverzorging zal maken. Waarom Dr. Gros wel de „ernst” van de concessie-aanvrager noodzakelijk acht, doch het ten algemene nutte arbeiden een ontoelaatbare beperking, zal wel ieder volmaakt onduidelijk blijven. Maar, als Dr. Gros zijns ondanks dit criterium gaat hanteren en daarbij opmerkt, dat deze ernst gegarandeerd zal worden door de programmaraad, dan vragen wij ons af waarom deze programmaraad dan geen concessie aanvraagt. Waarom vraagt dan een commercieel bedrijf een zendvergunning als toch de kwaliteit van de programmaraad en wat daaromheen aan zekerheden werd geprojecteerd, criterium voor zendtijdtoewijzing moet zijn?

Het komt ons voor, dat ook de discussies over reclame en cultuur en over programma en cultuur slechts tot één conclusie kunnen voeren: slechts wanneer — bij de technische beperkte uitzendmogelijkheden — objectieve criteria zullen worden aangelegd — hoe ook geformuleerd — slechts dan zal er tot een eerlijke en bevredigende beoordeling van aanvragers te komen zijn. Deze objectieve criteria zullen aan omroepverenigingen, maar ook aan andere aanvragers van zendtijd ongetwijfeld recht doen.

N.I.P.O. en T.A.M.-onderzoekingen.

Als N.I.P.O.-onderzoekingen, zoals Dr. Gros opmerkt, tot de conclusie voeren, dat het Nederlandse volk meer toneel- en televisiespelen, meer nieuws, sport, opera, amusement en cabaret verlangt, dan nemen wij dat graag aan. De omroepverenigingen streven ernaar aan deze wensen

zo spoedig mogelijk tegemoet te komen. Dat men nu juist hieruit „een kritisch vermogen” van de kijker zou mogen concluderen achten wij wat ver gezocht. Dat men hieruit kan concluderen, dat er dus een nieuwe programma-maatschappij zou moeten komen zien wij in het geheel niet in. Zeker in Nederland met zijn unieke systeem van zelfstandige luisteraars- en kijkersverenigingen van vijf grote volksgroepen klinkt dit alles niet zeer oprecht.

Het moet ons tenslotte van het hart, dat wij het laatste deel van het betoog van Dr. Gros moeilijk kunnen volgen. Maar wanneer wij dit gedeelte niettemin goed begrijpen dan zou Dr. Gros — aan de hand van uitlatingen van Prof. Vroom — de promotors van K.R.O. en VARA willen voorhouden dat de geestesstromingen, waaruit deze instellingen voortkwamen erbij gebaat zouden zijn, wanneer er commerciële televisie kwam, omdat het werk van missionarissen en de herdenking van een spoorwegstaking beter via een commerciële zender dan via het eigen orgaan gebracht zouden kunnen worden, om aldus geloofwaardiger te zijn. Voorwaar een interessante theorie, maar weet Dr. Gros dan niet, hoe hypothetisch deze theorie is, omdat immers geen van deze beide zaken voldoende kijkers voor een commerciële maatschappij zullen leveren?

Het gaat ons niet om hypothesen, maar om feiten. Dit zijn de feiten: de commerciële maatschappij heeft met haar programma's slechts één doel en dat is zoveel mogelijk kijkers te trekken. Het programma is slechts verpakking, verpakking voor de reclame, zoals de nota reclametelevisie het zeer terecht noemde. Deze verpakking zal men zeker niet zoeken in het werk van missionarissen, noch in de herdenking van de spoorwegstaking. De basis van het programma dient men elders te zoeken en wel bij het onderzoek naar de kijkdichtheid. In Engeland wordt deze centrale positie ingenomen door de T.A.M., die van elk programma het aantal kijkers berekent op grond waarvan de advertentietarieven en de programma's worden bepaald. Het komt ons voor, dat aan deze basis voor de commerciële televisie door de voorstanders van dit systeem opmerkelijk weinig aandacht wordt besteed.

Naschrift.

Men kan zich afvragen welke richting de verdere argumentatie voor commerciële televisie zal inslaan. Nu het economisch uitgangspunt blijkbaar tot nevenaspect is geworden, nu het beroep op de vrijheid van meningsuiting meer een leuze dan een houdbare grondslag vormt en de culturele slagzinnen weinigen bevredigen zullen, nu kan men benieuwd zijn naar wat de promotors van de commerciële televisie verder nog aan eureka's aan het Nederlandse volk zullen voorleggen.

Hilversum.

Drs. A. OOSTINDIE.

Een stem uit de praktijk

Het verschil tussen koopmotief en verstandelijk argument

Wat bepaalt de koop?

Als men mij vraagt aan welke eisen een auto moet voldoen, zou ik als mijn mening geven, dat een auto voor mij een bedrijfsvoertuig is, waar ik mee op moet kunnen schieten, dat betrouwbaar, weinig kostbaar in onderhoud en gemakkelijk parkeerbaar dient te zijn. Deze verstan-

delijke overwegingen begrenzen de totale markt tot enkele merken. Zij fixeren evenwel niet mijn keus en laten ook de vraag onbeantwoord of ik een auto zal kopen. Dit zal pas gebeuren als de wens er één te bezitten sterker is geworden dan de rem van de financiële consequenties.

Zou men ook willen weten, wat ik prettig aan autorijden

vind, dan heb ik voor het antwoord iets meer tijd nodig. Maar tenslotte word ik mij bewust van de prettige ervaring 's morgens vroeg met de wagen op weg te gaan, waarbij zich een gevoel van vrijheid en avontuur kristalliseert. Mijn verlangen een auto te bezitten ligt niet in het weten, dat hij sterk en zuinig is, maar wordt gemotiveerd door die drang naar vrijheid, welke een belangrijke karaktertrek is. Uit deze verstandelijke en gevoelsmatige componenten ontstaat het beeld van de auto, die bij mij past. Door dit naar buiten te projecteren en een cheque te schrijven staat hij daar dan!

Ongeveer langs deze lijnen hebben onderzoekers in Engeland en Amerika 30 jaar geleden gedacht, toen zij begonnen te vermoeden, dat een produkt niet uitsluitend gekocht wordt om het doel, waarvoor het gemaakt wordt. Waarom preferereert de huisvrouw het ene waspoeder boven het andere? In hoever speelt de verpakking een rol en in hoever de samenstelling? Om hierin inzicht te krijgen verschafte een onderzoeksbureau aan ieder van een aantal dames drie pakjes waspoeder in een blauwe, gele en blauwgele verpakking, waarvan de inhoud in alle drie dezelfde was. Het verzoek was de waspoeders te beproeven en de ervaringen mee te delen. Deze kwamen hierop neer, dat het merendeel het poeder in het blauwe pakje te slap vond, in het gele te scherp — er zouden zelfs kleren door uitgebeten zijn —, maar het middel in het blauw-gele pakje was juist zoals zij het zich wensten. Dergelijke ervaringen werden meer opgedaan, o.a. bij geblinddoekte proeven met sigaretten. Het kwam slechts hoogst zelden voor, dat iemand zijn merk herkende, dat hij jarenlang alleen om de smaak meende te hebben gerookt.

Uit het waspoederexperiment was duidelijk geworden, dat, alle aanprijzingen ten spijt, een dergelijk produkt geen succes zou brengen, als het in een gele verpakking op de markt zou worden gebracht. Het publiek zou de aanprijzing eenvoudig niet geloven, omdat de verpakking intuïtief een weerstand zou oproepen. Naast de verstandelijke aanprijzingen, die ieder produkt in de vorm van reclame begeleiden, ontdekten onderzoekers één of meer impulsen die ervoor verantwoordelijk waren, dat het publiek het artikel kocht. Deze noemden zij koopmotieven. Nu is het merkwaardige met motieven, dat zij niet bedacht kunnen worden in tegenstelling tot redelijke argumenten, waar met wat moeite een grote verscheidenheid van te verzinnen is. Daarom is het wel begrijpelijk, dat wij geen krant of tijdschrift kunnen opslaan of de verstandelijke argumenten grijnzen ons aan. Alleen jammer van al die moeite, want deze hebben nog nooit iemand geholpen, zelfs niet bij het verkopen van een bosje radijs.

Misschien illustreert de volgende ervaring voldoende, waarom het motief ¹⁾ alleen verantwoordelijk is voor de keus uit verschillende concurrerende artikelen en de daarop volgende koop. Enige tijd geleden werd het merk, dat ik gewoon was te roken, uit de markt genomen. Mijn handelaar legde enige pakjes op de toonbank, die in prijs en smaak met het oude merk overeenkwamen. Zonder moeite pikte ik er één uit, waar ik me sindsdien aan gehouden heb. Welk motief bepaalde die keus? Niet de zachte milde tabak, niet de prijs, niet de kwaliteit, niet het papier, niet de smaak, want deze kwaliteiten hadden

¹⁾ Ter voorkoming van mogelijk misverstand zij erop gewezen dat het woord *motief* (= de bij het publiek levende drijfveer tot kopen) hier in een beperkte betekenis is gebruikt. Immers rationele en irrationele overwegingen leiden samen tot het kopen van een artikel. Red.

ze alle met elkaar gemeen, maar . . . het chique pakje! De twee verstandelijke overwegingen, dat het nieuwe merk in prijs en smaak overeen diende te komen met het oude, begrepsden het aanwezige aanbod tot enige merken. Natuurlijk spelen verstandelijke overwegingen een rol, maar zij zijn nooit verantwoordelijk voor een koop.

Controle.

Hebt U ooit meegemaakt, dat een heer of dame aanbelt en minzaam Uw medewerking inroept voor een enquête naar dit of dat artikel? Als U Uw bereidwilligheid hebt getoond, worden enige vellen met een vragenlijst geproduceerd. Al Uw antwoorden worden vlijtig genoteerd en verzameld met de antwoorden van alle andere ondervraagden. Dit materiaal wordt in groepen bijeengebracht, geanalyseerd, er worden grafieken en ponskaarten voor ingewikkelde machines van gemaakt en tenslotte wordt het tot een rapport verwerkt. Maar halt! Wij hebben iets vergeten. Stel nu eens, dat er wat gevraagd wordt, waarop U het vervelend vindt te antwoorden, of U vergist zich of begrijpt iets verkeerd. Zou het dan niet mogelijk zijn, dat er bij al dat materiaal verkeerde antwoorden zijn, die onbruikbaar zijn voor het rapport en waarop het desastreus zou zijn de conclusies te funderen? Natuurlijk zijn die er. Wij kennen zoiets als een „leugenfactor”, voortkomend uit onjuiste antwoorden, niet begrijpen en vergissen.

Toen onlangs enige Amerikaanse uitgevers een onderzoek lieten instellen naar de leesgewoonten in dat land, ondervonden zij een merkwaardig staaltje van opzettelijk verkeerd antwoorden. Ondervraagden kregen een lijstje met tijdschriften voorgelegd met het verzoek te melden welke men geregeld las of waarop men geabonneerd zou zijn. Uit de bus kwam, dat bijna iedereen een abonnement zou hebben op een zeer literair tijdschrift, terwijl bijna niemand om zou kijken naar een opvallend sensatieblad. In werkelijkheid heeft het literaire tijdschrift een oplage van enkele tienduizenden en het sensatieblad een van ver over het miljoen.

Wat doen wij daar tegen? Een tweede ondervraging als steekproef wordt wel eens toegepast. Ik vind dit een ongelukkige oplossing: de ondervraagde merkt namelijk dat het om een controle gaat, hetgeen hij niet erg beleefd zal vinden. Ook meent men iets te bereiken met controlevragen; deze hebben het nadeel de lijst veel te lang te maken, waardoor het publiek zich gaat vervelen en niet meer meewerkt. Bij al deze activiteiten legt de ondervrager beslag op de tijd van een ander en heeft diens welwillendheid nodig. Bovendien zijn mensen geen automaten, die reageren als bij het aandraaien van elektrisch licht of het starten van een motor. In de ondervraagtechniek moet men hier terdege rekening mee houden. Zowel steekproefondervragingen als controlevragen leveren negatieve resultaten na afloop van het eigenlijke onderzoek, terwijl het doel is het inwinnen van inlichtingen en zeker niet het verzamelen van foute antwoorden.

Het systeem, waar ik de beste resultaten mee bereikt heb, is een in de vragenlijst zelf verwerkte controle. Deze wordt zó ontworpen, dat de ene vraag een aanknopingspunt heeft met de volgende. Wordt in zo'n reeks een onjuistheid gezegd dan merkt men dit. Een verbetering is direct mogelijk; bovendien kan die tot een verhelderende discussie leiden. Het opstellen van een overlappende vragenlijst eist veel geduld en ook enige ervaring en raffinement.

Dieptepeiling.

Het zal voor de meeste mensen geen moeite opleveren te vertellen of hun inkomen boven of onder de f. 10.000 ligt. Vraag ik evenwel, wat iemand van de televisie vindt, dan beginnen verschillende factoren een rol te spelen. Deze brengen hem ertoe te „rationaliseren”, d.w.z. hij belicht verschillende punten, waaruit ik op moet maken, dat hij intelligent, cultureel ontwikkeld en een voortreffelijk burger is. Hij beweert liever naar de schouwburg te gaan, maar zit toch iedere avond naar zijn toestel te kijken. De reden waarom zegt hij niet, omdat hij zich deze niet bewust is. Wij moeten hem dus wat helpen en maken daarbij gebruik van de associatieve werking van de menselijke geest, die in staat is de ene gedachte aan de andere te verbinden en zo dingen aan de oppervlakte te brengen, die wij niet weten of niet willen weten.

Een uitvloeisel hiervan zijn de projectieve proeven van klinische oorsprong, die vooral door de Zwitserse psychiater H. Rorschach bekend zijn geworden. Deze gebruikte 10 kaarten met bisymmetrische inktvlekken, waarin de ondervraagde kan zien wat hij wil, waarin hij zich dus kan „projecteren”. Verscheidene onderzoekers prefereren evenwel de T.A.T. (thematic apperception test = thematische waarnemingsproef). Een reeks afbeeldingen met een zekere samenhang wordt aan de proefpersonen getoond met het verzoek er iets over te vertellen. In deze reeks liggen meestal ook afbeeldingen van advertenties, die men in de aanstaande campagne wil gaan gebruiken. Ook de „ballon”proef en de zin-voltooiing liggen in dit genre. In het eerste geval wordt een afbeelding van een situatie getoond, die om een oplossing vraagt, welke in de ballon kan worden ingevuld. Bij de zin-voltooiing wordt aan de ondervraagde verzocht een halve zin af te maken met het doel ook hier bepaalde inzichten te verkrijgen, die verderfender kunnen werken.

De proef van de relatieve verkoopsovertuiging zou voorts nog even genoemd kunnen worden. Nadat is uitgemaakt wie de grootste gebruikers van een bepaald artikel zijn, worden aan groepen van hen twee advertenties getoond met het verzoek de vraag te beantwoorden welke van de twee de ondervraagde hoogstwaarschijnlijk tot het kopen van het gegeven artikel zou brengen. Als hij zijn keus heeft gedaan worden nog verschillende details aangeroerd. Alle gegevens worden bijeengebracht op een schattingslijst, waarmee wordt uitgemaakt welke advertentie de beste verkoopkracht heeft en hoeveel verschil er op dit punt is met de andere advertentie. Ook hier blijkt weer, dat de door het publiek aangewezen advertentie het in werkelijkheid dikwijls minder doet dan de andere, hetgeen men met „split-runs” heeft kunnen vaststellen. Het door het publiek geleverde commentaar bevatte altijd de waardevolste inlichtingen, terwijl dit systeem geheel afhankelijk is van de schattingslijst en de daaruit te trekken conclusies.

Voor een geroutineerde ondervrager is een vragenlijst met uitwijkmogelijkheden naar mijn ervaring het meest praktische middel om snel tot resultaten te komen. De lijst wordt slechts als leidraad gebruikt, want telkens als de ondervraagde dieper op een detail wil ingaan krijgt hij hier niet alleen de gelegenheid voor, maar wordt hij er zelfs een handje bij geholpen. Om afgeronde resultaten van een onderzoek te verkrijgen is het niet voldoende slechts in de afnemerskring van een artikel naar koopmotieven te peilen. Deze hebben hun werkzaamheid in deze kring getoond en niet tegenover de enorme resistente groep niet-kopers. Door de op deze wijze gevonden mo-

tieven in de reclame te gebruiken zal men van een neven-effect kunnen profiteren, namelijk het versterken van de huidige gebruikers in hun trouw aan het merk, maar nieuwe klanten trekt men er niet mee. Het onderzoek moet erop gebaseerd zijn alle motieven te vinden, waarom het eigen merk en andere merken worden gekocht. Sommige kunnen hieruit geëlimineerd worden. Een statussymbool past nauwelijks als verkoopargument voor een 2 CV, maar door een verscheidenheid van motieven toe te passen zal men de weg banen voor het bereiken van telkens nieuwe groepen afnemers.

's-Gravenhage.

J. B. CRAANDIJK.

RECENTE PUBLIKATIES

A. van 't Hof en Drs. F. M. A. Keyzer: Methodenverbetering in de praktijk. Tweede druk. N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn 1961, 150 blz., f. 7,90.

Deze uitgave in de praktijkserie voor kleine en middelgrote bedrijven richt zich vooral tot de niet-specialisten: de bedrijfsleiders, chefs en bazen, die de dagelijkse leiding hebben. Zij vinden in dit boekje naast een beschrijving van de methodiek van methodenverbetering, praktische aanwijzingen voor het gebruik van waarnemingstechnieken (w.o. multimomentopnamen), benevens vele als basis-kennis te beschouwen, grondgegevens. Dit boekje is tevens bedoeld als repertorium voor de arbeidstechnicus.

Dr. H. A. J. F. Misset: Vaststelling der verkoopprijzen en begroting van de afzet, inzonderheid gezien in verband met de onzekerheid. H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1961, 246 blz., f. 17,50.

Dr. Misset onderzoekt de betekenis van de onzekerheid in het ondernemersvraagstuk van bepaling van verkoopprijzen teneinde de winst te maximaliseren en van begroting van de afzet bij de gegeven verkoopprijzen. Getracht wordt een theorie te ontwikkelen, die in tegenstelling tot vele andere theorieën over de beslissing van de ondernemer, de intuïtie van de leiding niet als verklarende factor benut. Dit leidt tot de introductie van een maatstaf tot kwantificering van de omvang der onzekerheid: De auteur streeft naar een juiste beoordeling van de diensten, die de economische theorie aan het bedrijfsleven kan bewijzen.

Drs. A. W. Hermse: Huizenbezit. Uitgeverij van het Nederlands Instituut voor Bedrijfspaedagogie, Zeist, 117 blz., f. 4,90.

Drs. Th. C. L. Kok: Levensverzekering als bezit. Uitgeverij van het Nederlands Instituut voor Bedrijfspaedagogie, Zeist, 119 blz., f. 4,90.

Met de toenemende ingewikkeldheid van het economisch leven zwelt ook de stroom van praktische boekwerkjes, die ons in weinig bladzijden en „op een voor ieder begrijpelijke wijze” inlichten over „het hoe en waarom” van een of ander specialistisch doolhof. In een twaalfstal hoofdstukken belicht Drs. Hermse een aantal saillante punten van de particuliere woningbouw en hun gevolgen voor de volkshuisvesting. Drs. Kok licht in zijn systematisch opgezet werkje een tip op van het zware gordijn dat voor velen nog over onze institutionele beleggers hangt. Een aantal praktische wenken is ook hier in een licht verteerbaar economisch sausje gedrenkt. Beide boekjes zullen ongetwijfeld bijdragen tot een betere voorlichting over de in de titels genoemde onderwerpen.

H. George Franks: *Holland's industries stride ahead*. Federation of Netherlands Industries, 's-Gravenhage 1961, 242 blz.

In dit boek wordt een lofzang gezongen op onze prestaties op industrieel gebied. Het is het tweede boek dat de Engelse publicist H. George Franks, in opdracht van het Verbond van Nederlandsche Werkgevers, schreef over de Nederlandse industrie. Het eerste verscheen in 1957 onder de titel: „Holland as an industrial country”. De auteur is vol van de „industriële revolutie” in Nederland, waarover hij in welhaast lyrische termen schrijft. De schrijver tracht in zijn werk, dat als ondertitel draagt: „The new Netherlands of the 1960's”, een doorsnede te geven van het gehele Nederlandse bedrijfsleven. Vele sectoren worden afzonderlijk behandeld; het betoog wordt ondersteund met enig cijfermateriaal. Het Verbond van Nederlandsche Werkgevers is van mening, dat deze representatieve publikatie — verlicht met vele foto's — uitstekend geschikt is om als geschenk te dienen voor buitenlandse relaties.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De twee kort op elkaar volgende verhogingen van de door de desbetreffende commissie vastgestelde rente voor daggeldleningen, waardoor deze op 26 en 28 februari van $\frac{3}{4}$ pCt. op $1\frac{1}{4}$ pCt. werd gebracht, geeft een duidelijke aanwijzing, dat er in de laatste weken een wijziging is gekomen in de vraag-aanbodverhoudingen ter geldmarkt. Dit is ook af te leiden uit de stand van de tegoeden der banken bij De Nederlandsche Bank, die sedert eind januari steeds beneden het verplichte kasreservebedrag — sedert 22 januari geschat op rond f. 600 mln. — zijn gebleven. Opmerkelijk hierbij is, dat de financiële transacties van de staat sinds midden februari voor een ruime toevoer van middelen naar de markt hebben gezorgd. Het gecombineerde effect van afdracht van deviezen door De Nederlandsche Bank aan de handelsbanken en de stijging van de bankpapiercirculatie is echter sterker gebleken. De drainering uit hoofde van het aanzwellen van de bankpapieromloop is hierbij een tijdelijk werkende factor, die in de verslagweek reeds een bijdrage tot een ontspanning heeft gegeven. De andere factor heeft een meer duurzaam karakter.

Nu een aantal banken op 15 maart boven de kasreserve nog voor een deposito moet zorgen in verband met het overschrijden van het kredietplafond is een nieuwe verkrapende factor in werking getreden. Hoe groot het deposito moet worden is niet bekend. Of de Centrale Bank op haar traditionele stilzwijgendheid thans een uitzondering zal gaan maken zullen wij gespannen moeten afwachten. Inmiddels mompelt men een bedrag in de orde van grootte van f. 100 mln., hetgeen, mocht dit juist zijn, onder de bestaande verhoudingen, waarbij de banken in de laatste vier weken een tegoed bij De Nederlandsche Bank tussen de f. 516 mln. en f. 595 mln. hebben aangehouden, zeker merkbare invloed zal hebben.

Wanneer men bedenkt, dat het aanwezige saldo al onvoldoende is om de verplichtingen op grond van de kasreserve-regeling te dekken, dan is het begrijpelijk, dat nog eens een extra-deposito sommige banken grote moeilijkheden moet brengen. Om dit alles bij te spijkeren vóór 22 maart, het

begin van de nieuwe kasreserveperiode en dan nog de storting op de staatslening op te brengen, was in de ogen van De Nederlandsche Bank klaarblijkelijk te veel gevraagd. Vandaar dat deze instelling door middel van open-markt-politiek in de markt is gaan interveniëren. Tijdelijke omstandigheden hebben de Bank dus gebracht tot een zekere vermindering van de monetaire druk. Geïnteresseerden kunnen in april en mei vervallend papier tegen 2 pCt. aan de Centrale Bank verkopen. Van dit papier staat naar schatting nog f. 300 à f. 400 mln. uit, doch dit bevindt zich niet alleen in de portefeuilles der banken. Instellingen, die haar kassen reeds in de lopende reserveperiode moeten aanvullen, zullen deze mogelijkheid kunnen aangrijpen. De overige, die iets ruimer zitten, kunnen wanneer zij moeilijkheden bij de storting op de staatslening verwachten gebruik maken van de door het Ministerie van Financiën geopende mogelijkheid de storting door inlevering van schatkistpapier te verrichten.

Kapitaalmarkt.

De risico's, aan het majoreren verbonden, lange tijd latent gebleven, zijn bij de laatste staatslening weer eens aan de dag getreden. Direct na de toewijzing liep de beurskoers terug tot onder de emissiekoers. Nog vrijdag was men bezig de teveel ontvangen stukken te spuien tegen prijzen van $98\frac{1}{2}\frac{2}{8}$ bij een emissiekoers van $99\frac{1}{4}$. Zelfs bij het prijsgeven van de uitkering zal men er niet zonder kleerscheuren zijn afgekomen. De overige staatsleningen gingen met de koersdaling mede.

Nadat geruime tijd geen enkele gemeente zich op de emissiemarkt had laten zien probeert thans de gemeente Delft f. 3,5 mln. obligaties onder te brengen. De rente is 4 pCt., de looptijd 23 jaar, de emissiekoers $99\frac{1}{2}$. De publieke markt kan overigens wel een duwtje naar boven hebben, want in de eerste twee maanden van het jaar is het aan obligaties uitgegeven bedrag tot f. 99 mln. gezakt (overeenkomstige periode 1961 f. 117 mln.). Bij de aandelen was het verschil nog groter, n.l. nog geen f. 3 mln. tegenover f. 12 mln. De tot nu toe bekende spaarcijfers laten echter geen twijfel dat het ter kapitaalmarkt komend bedrag nog steeds stijgende is.

Indexcijfers aan Jelen. (1953 = 100)	27 dec. 1961	H. & L. 1962	2 maart 1962	9 maart 1952
Algemeen	410	431 — 399	430	426
Intern. concerns	566	594 — 545	594	586
Industrie	366	396 — 361	392	390
Scheepvaart	184	185 — 179	182	180
Banken	253	265 — 247	257	261
Handel enz.	160	171 — 159	170	170

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 126,70	f. 143,20	f. 139,40
Philips G.B.	984 $\frac{1}{2}$	1.039	1.023
Unilever	f. 189,70	f. 187,80	f. 186,10
Robeco	f. 252,50 $\frac{1}{2}$	f. 255	f. 255
Hoogovens, n.r.c.	776	829	830
A.K.U.	404 $\frac{3}{4}$	407	399 $\frac{3}{4}$
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	1.070	1.098	1.100
Zwanenberg-Organon	1.024	1.070	1.080
Interunie	f. 228	f. 221,50	f. 232,50
Amsterd. Bank	396	400 $\frac{1}{2}$	408 $\frac{1}{2}$

New York.

Dow Jones Industrials	731	711	714
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. a)	4,12	4,03	4,09
Aand.: internationalen a)	2,83 b)		2,67
lokalen a)	3,55 b)		3,32
Disconto driemaands schatkist-papier	1 $\frac{3}{4}$	1 $\frac{1}{2}$ -1 $\frac{1}{4}$	1 $\frac{3}{4}$

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

b) 19 december.

C. D. JONGMAN.

KONINKLIJKE PAPIERFABRIEKEN VAN GELDER ZONEN N.V.

vraagt voor het papierbewerkingsbedrijf te Arnhem
een

HOOFD afdeling marketing

Zijn taak is tweeledig. Enerzijds is hij verantwoordelijk voor alle commerciële binnendienstwerkzaamheden; anderzijds heeft hij een belangrijke stem in de bepaling van het commerciële beleid op grond van zijn markt- en verkoop-analytische activiteiten. Deze weinig gebruikelijke combinatie van taken stelt hoge eisen aan de betrokken functionaris. Zowel opleiding op universitair niveau, brede commerciële ervaring in een leidende functie, als inzicht in administratief organisatorische problemen zijn vereist. Leeftijd 35 - 40 jaar.

Kandidaten zullen eventueel uitgenodigd worden voor een psychologisch onderzoek, dat plaats zal vinden bij de Nederlandsche Stichting voor Psychotechniek te Utrecht.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van een recente pasfoto aan de Bedrijfsdirectie, Klingelbeekseweg 45, Arnhem.

Het nog al maar snel toemen van het aantal abonnees van het weekblad

wijst er wel op hoezeer dit beleggingsadvies-organ, dat specifiek de belangen van de particuliere belegger behartigt, in een behoefte voorziet.

Te verwonderen behoeft dit eigenlijk niet, want Bel-Bel tracht volledig objectief te zijn; het is in begrijpelijke taal geschreven en zeer overzichtelijk van indeling.

★

Vraagt toezending van gratis proefnummer.

★

Abonnementen (per jaar f 19,—; p. kwartaal f 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van „Bel-Bel”, Postbus 42, Schiedam.

**Maak gebruik van
de rubriek**

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

Bij het Ministerie van Economische Zaken is een mogelijkheid tot plaatsing van

Doctorandi in de economie

en

Meesters in de rechten

Leeftijd ten hoogste 30 jaar. De gelegenheid tot solliciteren bestaat ook voor degenen, die binnenkort afstuderen of in militaire dienst zijn.

Brieven met vermelding van voll. personalia en met een afschrift cijferlijst eindexamen van genoten vooropleiding, te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsafdeling van genoemd Ministerie, 1e v. d. Boschstraat 15, Den Haag. Tel. (no. 814011, toestel 555) kan een afspraak worden gemaakt voor een oriënterend gesprek.

Onze reisgids 1962, waarin een keuze uit ruim 700 reizen door Europa, is zojuist verschenen.

Op aanvraag zenden wij u gaarne gratis een exemplaar toe. Groot eigen wagenpark. Deskundige leiding. Prima hotels.

EUROPA EXPRESS N.V.

Schiedamsevest 59 - Rotterdam
Telefoon 11 70 70 (6 lijnen)

*U reageert op annonces
in „E.-S.B.”?*

*Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

FEDERATIE METAAL- EN ELECTROTECHNISCHE INDUSTRIE (FME)

werkgeversorganisatie in een van de grootste industriële bedrijfstakken hier te lande vraagt voor haar bureau gevestigd te 's-Gravenhage een

ECONOOM

die wetenschappelijk zeer geïnteresseerd is en tevens in staat is om zijn inzichten naar voren te brengen in een vorm, die aansluit bij de behoefte van practici uit de ondernemerswereld. Hij zal zeer zelfstandig research moeten verrichten of doen verrichten op sociaal-economisch gebied, waarbij eigen initiatieven op prijs worden gesteld. Van belang wordt geacht, dat hij ervaring heeft in de behandeling van kwantitatieve problemen en enige affiniteit tot administratief-organisatorische vraagstukken. De voorkeur gaat uit naar iemand die in vakkringen reeds bekendheid geniet door zijn onderzoeken of publicaties.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van een recente pasfoto vóór 26 maart a.s. aan de Nederlandsche Stichting voor Psychotechniek, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer E.S.B. 12482.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten

met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer

in Uw annonce

moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

Bij het **PROVINCIAAL OPBOUWORGaan**
STICHTING ZEELAND

is de vacature te vervullen van

Staffunctionaris
voor planning en sociale opbouw

Geboden wordt een afwisselende werkkring met na inloopperiode een grote mate van zelfstandigheid.

De werkzaamheden omvatten o.m. het verzorgen van de planning op uiteenlopende terreinen, het verstrekken van interne en externe adviezen betreffende vraagstukken van sociale opbouw en het geven van voorlichting.

Een voltooide sociaal-wetenschappelijke of juridische opleiding is vereist; ervaring op het onderhavige terrein c.q. in een vergelijkbare functie is gewenst.

Salarisgrenzen: f 8.125-f 11.500 (exclusief huurcompensatie 1960 en 4% vakantietoelage). Opname in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds is mogelijk. De Stichting is aangesloten bij de Interprovinciale Ziektekosten Regeling. Het provinciaal Verplaatsingskostenbesluit is van toepassing.

Sollicitaties met volledige inlichtingen vóór 1 april a.s. te zenden aan de secretaris van het bestuur, Populierenlaan 4 te Middelburg.

ACCOUNTANT-BEDRIJFSECONOOM

zoekt samenwerking met

- a. EFFICIENCY DESKUNDIGE (zelfst. gevestigd)
- b. INGENIEURSBUREAU

Brieven onder nr. E.S.B. 5-1 — Postbus 42, Schiedam.

Bij het Landbouwschap is een vacature ontstaan voor

Adjunct-Secretaris
van de
Hoofdafdeling Veehouderij

Voor deze functie komt in aanmerking een landbouwkundig ingenieur met belangstelling voor economische vraagstukken of een economisch doctorandus met interesse voor veehouderijproblemen.

Praktische kennis van de veehouderij in Nederland strekt tot aanbeveling.

Salaris volgens groep X van de Salarisverordening Personeel Landbouwschap 1961 naar ervaring en leeftijd.

Uitvoerige sollicitaties binnen één week na verschijning van deze advertentie te richten aan het Landbouwschap, Raamweg 26, Den Haag.

NIJENRODE

De „Stichting Nijenrode - Nederlands Opleidings-Instituut voor het Buitenland (N.O.I.B.) - ” vraagt een

medewerker
voor de economische sector

Deze functionaris zal tot taak hebben commercieel-economische onderwerpen te doceren (o.a. marketing, exportbevordering, handelspolitiek en de belangrijkste aspecten van de Europese integratie en de groei-economie).

Academische vorming, bereidheid om samen te werken in een gecoördineerd verband en belangstelling voor moderne opleidings- en vormingsmethoden zijn vereist.

Brieven met volledige gegevens aan de rector, Dr. E. B. J. Postma, Nijenrode, Breukelen.

N.V. BANK VOOR
NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

Bij het studiebureau kan geplaatst worden een

jong economisch
doctorandus

Zijn of haar werkzaamheden zullen voor een belangrijk deel verband houden met het door de bank verzorgde secretariaat van het Centre International d'Information pour le Crédit Communal. Dit houdt in het verrichten van en medewerken aan onderzoeken op financieel-economisch terrein, in het bijzonder verband houdende met de overheidsfinanciën; redactionele werkzaamheden; secretariaatswerkzaamheden van meer algemene aard.

Salaris nader overeen te komen.

Sollicitaties te richten aan de Directie der Bank, Javastraat 72, 's-Gravenhage.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

MOLEST-RISICO

vereniging voor onderlinge verzekering van schade door oorlogsgeweld aan onroerende en roerende goederen. Verzekerd bedrag meer dan 9 miljard gulden. Het lidmaatschap van deze onderlinge biedt tevens gehele of gedeeltelijke dekking tegen andere risico's, als schade door sabotage, val of noodlanding van een vliegtuig, overstroming, uitstromen van water, storm. Naast de molestverzekering wordt de mogelijkheid geboden tot volledige stormschadeverzekering tegen aantrekkelijke premies en op ruime voorwaarden. Ondernemingen zowel als particulieren kunnen als lid toetreden. Inlichtingen worden gaarne vrijblijvend verstrekt.

Naast **MOLEST-RISICO** kunnen voor u van belang zijn:

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en andere objecten.

VERVOER-RISICO

Transportverzekeringen van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

WET-RISICO

Bedrijfs-w.a. verzekering
Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen f 500.000.- per gebeurtenis.
Ongevallenverzekering voor inzittenden.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

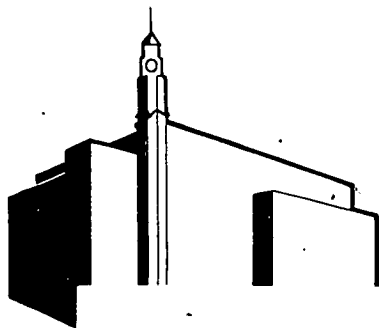
DIENSTVERLENING AAN HET BEDRIJFSLEVEN

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

verricht administratieve werkzaamheden voor haar leden met behulp van elektronische apparatuur als loon-, voorraad- en debiteurenadministratie, facturering enz.

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 - POSTBUS 8400

MAANDSTAAT
(IN GULDENS)
PER 28 FEBRUARI 1962

		vorig jaar	28/2/1962			vorig jaar	28/2/1962
DÉBET				CREDIT			
Kas, kassiers en daggeldleningen	f	214.231.569	162.813.075	Kapitaal	f	90.010.000	90.010.000
Nederlands schatkistpapier	f	498.364.775	573.620.886	Reservefonds	f	59.000.000	75.000.000
Ander overheidspapier	f	47.122.347	24.992.970	3% Deposito-obligatiën per 1962 en leningen Maatschappij voor Middellang Crediet	f	88.116.000	139.585.000
Wissels	f	52.513.381	45.325.502	Deposito's op termijn	f	680.692.313	617.038.605
Bankiers in binnen- en buitenland	f	509.275.828	369.058.969	Crediteuren	f	1.623.385.886	1.704.925.194
Effecten en syndicaten	f	75.168.247	103.755.694	Geaccepteerde wissels	f	31.489.463	31.046.001
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	f	111.054.409	128.339.743	Door derden geaccepteerd	f	608.617	250.523
Debiteuren	f	1.099.015.323	1.293.568.220	Overlopende saldi en andere rekeningen	f	67.562.856	84.567.783
Deelnemingen (incl. voorschotten)	f	34.119.255	40.948.046				
Gebouwen	f	1	1				
		f 2.640.865.135	f 2.742.423.106			f 2.640.865.135	f 2.742.423.106

AMSTERDAMSCH E BANK

Wij vragen voor het
ALGEMEEN HANDELSBLAD
een jong financieel-economisch

redacteur

Vereist zijn een ruime vakkennis, opgedaan in de journalistiek of in het effectenvak, ervaring in het bewerken van jaarverslagen en beheersing van de moderne talen.

Geboden wordt een zelfstandige functie met veel variatie en gunstige promotiemogelijkheden.

Serieuze gegadigden ontvangen na een oproep onzerzijds in een bespreking nadere inlichtingen. Daarna volgt eventueel een psychologisch onderzoek, waarvan de resultaten op verzoek met hen besproken zullen worden.

Eigenhandig geschreven brieven met volledige inlichtingen omtrent personalia, opleiding en levensloop en voorzien van recente pasfoto onder letters H.R. aan de

NEDERLANDSE INSTELLING VOOR PSYCHOLOGISCH ONDERZOEK
HERENGRACHT 108 AMSTERDAM

Abonneert U op **DE ECONOMIST**

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart
Prof. J. Zijlstra.

*

Abonnementsprijs f 22,50;
fr. p. post f 23,60; voor studenten f 19,—; fr. per post f 20,10.

*

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

ALGEMEEN REKENCENTRUM N.V.

Singel 323/347, Amsterdam-C

algemeen computer servicebureau opgericht door:

ALGEMEENE HERVERZEKERING MAATSCHAPPIJ N.V.

en

ELECTROLOGICA N.V.

roept sollicitanten op voor de functie van

DIRECTEUR

Het Centrum zal bedrijven en instellingen die om uiteenlopende redenen zelf geen elektronische rekenmachine aanschaffen, van dienst zijn bij de elektronische verwerking van administratieve, wetenschappelijke en technische gegevens. De directeur van het Centrum zal, naast een uitgebreide ervaring op het terrein van computers, moeten beschikken over goede capaciteiten op organisatorisch- en commercieel terrein. De belangstelling gaat in het bijzonder uit naar sollicitanten met een zeer goede ervaring op het gebied van administratieve automatisering, verworven in een leidende functie, b.v. bij een advies- of organisatiebureau of hiermee vergelijkbare werkkring. Leeftijd 35-45 jaar.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van een recente pasfoto vóór 26 maart a.s. aan de **Nederlandsche Stichting voor Psychotechniek**, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer E.S.B. 13793.

**HOLLANDSCHE SOCIËTEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

**...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering**

Bij de **N.V. Gemengd Bedrijf**
Haagsche Tramweg-Maatschappij

VACEERT DE BETREKKING VAN EEN

lid van de directie

Ter vervulling van deze vacature wordt gedacht aan een academicus met rijpe ervaring op organisatorisch gebied en in belangrijke mate beschikkend over leidinggevend vermogen en economisch inzicht.

Salaris nader overeen te komen.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen betreffende opleiding en levensloop worden gaarne ingewacht bij de directie der H.T.M., Bezuidenhoutseweg 23a, Den Haag.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM